

Een verhaaltje over een dorp in oorlogstijd...

De bezetting in Hoogmade en Woubrugge

Mobilisatie

28 augustus 1939. Het tweede kabinet-De Geer heeft juist het vijfde, slechts drie dagen zittende kabinet-Colijn afgelost en kondigt de mobilisatie af.

"Teneinde ten volle voorbereid te zijn op de plicht welke op Nederland zou rusten om, in geval dat, tegen nog bestaande hoop in, een gewapend conflict in het buitenland mocht uitbreken, onze onzijdigheid naar alle zijden met alle ter beschikking staande middelen te handhaven, is besloten tot mobilisatie", klinkt het in de plechtstatige taal van die tijd.

Terwijl Nederland zich voorbereidt op een oorlog die ze niet hoopt te hoeven voeren, is het kermis in Hoogmade, in die tijd samen met Woubrugge de gemeente Woubrugge vormend. Vijfeneenhalf jaar later, op 10 mei 1945, wordt Nederland, na een oorlog die het niet kon ontlopen, bevrijd door de geallieerde troepen. Juist op die dag is het weer kermis in Hoogmade. En bevrijdingsfeest in Woubrugge. Een oorlog van kermis tot bevrijdingsfeest in twee dorpen in de Zuid-Hollandse Rijnstreek, samen vormend de gemeente Woubrugge met een gezamenlijk inwonertal van - in die tijd - niet meer dan 2.600 zielen (800 in Hoogmade, 1.800 in Woubrugge). Mensen die zich vóór, tijdens en ná de Tweede Wereldoorlog vooral bezighielden en bezighouden met landbouw, veeteelt, lichte scheepsbouw en zuivelindustrie. Het verhaal van klein leed en grote drama's, van klein verzet en grote heldendaden. De bezetting in Woubrugge en Hoogmade.

Dorp in paraatheid

Hoe erg werden Hoogmade en Woubrugge getroffen door de Tweede Wereldoorlog? Op zo'n vraag is geen eenduidig antwoord te geven. Er vielen dodelijke slachtoffers. Hun familieleden en vrienden zullen terecht vinden dat de oorlog hen zwaar heeft

getroffen. Gruwelijk zwaar. Want hoe aanvaard je dat een moeder van amper 29 jaar dodelijk wordt getroffen door bomscherven van een projectiel dat verkeerd terechtkomt? En zo zijn er méér verhalen op te tekenen in beide dorpen. Voor anderen verliep de oorlog als een weliswaar vervelende, maar voor het overige niet gevaarlijke tijd. Ze rolden er redelijk schadevrij doorheen. Weer een groep anderen bleef op het oog ongedeerd. Fysiek in elk geval. Maar de geestelijke littekens verhinderden tot ver voorbij bevrijdingsdag een 'normaal' functioneren. Zo hebben sommige woordvoerders dit boek aangegrepen om voor het eerst sinds ruim vijftig jaar te vertellen over hun oorlogservaringen. Daar is dus jarenlang een loden last meegetorst. Nog weer anderen hebben de oorlog in eigen dorp of in Duitsland goed overleefd, maar weten dat er maar íets had hoeven misgaan of ze hadden het niet kunnen navertellen. Dat geldt voor de verzetsmensen, voor de velen die onderdak boden aan onderduikers en voor de ongelukkigen, die bij een van de vele razzia's werden opgepakt en te werk werden gesteld in Duitsland, dat aan het eind van de oorlog zwaar onder vuur lag.

Was de oorlog in Woubrugge en Hoogmade daarmee anders dan in andere Nederlandse dorpen? Waarschijnlijk niet veel. Al is vergelijken altijd moeilijk. En subjectief.

"Ik was negen jaar toen Duitsland op 10 mei 1940 ons land binnenviel en 14 jaar toen westelijk Nederland - en dus ook Woubrugge - op 5 mei 1945 werd bevrijd", blikte Woubruggenaar Wim Buis terug op de bezettingstijd. "Van de jeugd in die leeftijdscategorie kan niet worden verwacht dat ze daadwerkelijk aan het verzet heeft bijgedragen. Ze kon hoogstens waarnemen, kennisnemen van gebeurtenissen, die later al dan niet de geschiedenisboekjes hebben gehaald. Als waarnemer in die tijd zeg ik: in vergelijking met sommige andere Nederlandse dorpen en steden in bezettingstijd zijn er weinig schokkende dingen gebeurd in Woubrugge. Maar misschien vergis ik me: mijn waarneming was de waarneming van een jongen in de eerste helft van zijn tienerjaren."

"Woubrugge tijdens de bezetting. Een verhaaltje over een dorp in oorlogstijd", relateert oud-gemeentesecretaris H.J. Hoogenboom,

in de oorlogstijd ambtenaar op de gemeentesecretarie zijn herinneringen. "Geen verhaal van veel heldendaden en slachtoffers. De situatie in Woubrugge en Hoogmade verschilde in wezen niet veel van die in andere dorpen en steden. Bovendien is er na de oorlog zo veel gebeurd en veranderd, dat herinneringen vervaagd zullen zijn."

Hij herinnert zich uit september 1939:

"Er werden voorbereidingen getroffen voor de eventuele distributie van levensmiddelen en brandstoffen en er werd, om duidelijk te maken dat het ons ernst was, wat luchtbescherming gestationeerd in de Nederlands Hervormde Kerk in zowel Hoogmade als Woubrugge."

Dorp in oorlog

Ondanks geruststellende woorden van minister-president jhr. mr. D.J. de Geer ("ik geef u de ernstige raad alle onnutte en verslappende onrustigheid te laten varen") vielen de Duitsers op 10 mei 1940, om tien over drie in de nacht, de Nederlandse oostgrens over. Na vijf dagen felle strijd capituleert de Nederlandse strijdmacht en beginnen vijf jaren van bezetting.

Op diezelfde 10e mei 1940 begon ook voor Woubrugge en Hoogmade de oorlog. Door het prachtige lenteweer kon vanuit beide plaatsen worden gesignaleerd dat er in de vroege ochtend Duitse parachutisten landden op het militaire vliegveld Valkenburg (bij Leiden). De beide dorpen waren meteen in opperste staat van paraatheid.

"De Duitsers zijn ons land binnengevallen." Het was bakker Van der Voorn uit Hoogmade, die elfjarige Jan Disseldorp 's ochtends om zeven uur als eerste hoorde op die 10e mei 1940. De jongen rende naar buiten en zag Duitse vliegtuigen - de piloten goed zichtbaar in de cockpit - op weg naar vliegveld Valkenburg, waar ze parachutisten afwierpen. Op de radio hoorde hij het nieuws: de Duitsers waren ook België, Luxemburg, Frankrijk en Denemarken binnengevallen. De 'Blitzkrieg' was begonnen.

Oud-gemeentesecretaris Hoogenboom herinnert zich: "Er moest uiteraard wacht worden gelopen om te voorkomen dat verdwaalde

parachutisten zich in een van beide plaatsen zouden nestelen." Een van de wachtpatrouilles bestond uit de toenmalige veldwachter van Hoogmade, die, omdat er toen nog slechts éénmans-politieposten waren, zijn zoon uitnodigde om hem te vergezellen. De veldwachter was in het bezit van een pistool, maar zijn zoon (afgekeurd voor militaire dienst op grond van slechte ogen, herinnert Hoogenboom zich) moest het doen met een gummistok. De oud-gemeentesecretaris: "Een uitstekend voorwerp om lastige jeugd in bedwang te houden, maar nutteloos in de strijd tegen een eventueel in de polder aangetroffen ongewenste gast."

De uitrusting van andere patrouilles bestond hoofdzakelijk uit gym schoenen. Hoogenboom: "De patrouilles hebben dan ook maar één nacht geduurd! Gelukkig was er geen directe belangstelling van de Duitsers voor onze gemeente, zodat ook geen effectieve inzet vereist was."

De strijd tegen de agressor duurde alles bij elkaar vijf dagen. Het nederlandse leger wordt, behalve bij Rotterdam en de Grebbeberg, vrij snel verslagen en slaat op de vlucht. Elfjarige Jan Disseldorp ziet in Hoogmade delen van de krijgsmacht voorbijkomen met auto's, kanonnen en paardenwagens. Ze worden achtervolgd door Duitse vliegtuigen, die beschietingen en bombardementen uitvoeren. Ze verschuilen zich onder de bomen van het boomrijke Hoogmade. Groepen vluchten in de richting van Koudekerk en de elfjarige jongen ziet hoe de Duitsers ze bestoken. "Angstige momenten", herinnert hij zich. "Je hoorde en zag de vliegtuigen, de fluitende bommen, de ontploffingen en de branden." Twintig burgers van Koudekerk komen om het leven. Hoogmade blijft gespaard, maar in Woubrugge valt het eerste oorlogsslachtoffer. Bij het bombardement van de Rijnstreek op 14 mei, ontdekte een van de Duitse piloten het bruggetje over de Woudwetering in Woubrugge. Een poging om dit deel van de provinciale weg met een bom te vernietigen mislukte, maar het projectiel richtte wel ernstiger schade aan.

De eerste doden

Op die 14e mei doet Lena Wittebol-Gerritsen (29) in de tuin van

haar huis aan wat nu de Vrouwengeestweg 14 is, de was. Haar zontjes Dirk (5) en Siem (3) spelen binnen aan tafel. De bom van de Duitse piloot valt in de Heimanswetering. In de hele buurt springen de ramen, dakpannen vliegen in het rond. Splinters van de bom treffen Lena in het onderlichaam. Zoon Dirk weet nog hoe hij zijn moeder's hoofd ondersteunde, maar ze stierf aan haar verwondingen. De weduwnaar Wittebol en zijn jonge kinderen worden opgenomen door zijn ouders. Lena Wittebol was het eerste dodelijke slachtoffer in het dorp.

Ook elders in het land vielen slachtoffers. Bij gevechten rond vliegveld Valkenburg sneuvelde in die eerste oorlogsweek ook Woubrugenaar Piet Buitelaar. Hij was ingedeeld bij de 2e compagnie van het IIde bataljon van het 4e regiment Infanterie van de Nederlandse krijgsmacht. Hij werd op 29 mei 1940 op de Algemene Begraafplaats van Woubrugge ter aarde besteld. Bij 's-Gravendeel, tijdens gevechten om de Moerdijkbrug, sneuvelde militair Cornelis Petrus Baak Czn. uit Hoogmade. De rest kwam, zo drukt oud-gemeentesecretaris Hoogenboom het plastisch uit, "soms met enige vertraging en in enkele gevallen wat gekneusd en strompelend naar huis terug."

Onder hen de zoon van Toon Schrader uit Hoogmade, die gewond raakte bij de verdediging van vliegveld Valkenburg. Hij herstelde van zijn verwondingen.

In Woubrugge zelf raakten ook mensen gewond in die eerste week. Naast Lena Wittebol woonde de familie Kobus Wolvers. Dezelfde bom die Lena Wittebol dodelijk verwondde, bracht ook daar ellende teweeg. Dochter Nel (toen 7 jaar oude, na haar huwelijk mevrouw Van der Wel) vertelt: "Ik was buiten op de stoep aan het spelen met mijn jongere broertje Kees (4). Mijn oudere broer Joop (12) stond samen met mijn moeder in de deuropening. Toen viel de bom. Moeder mankeerde niets. Een scherf vloog rakelings langs haar heen en vernielde de naaimachine, die op tafel stond. Joop werd aan zijn scheenbeen geraakt en Kees aan zijn lies. Maar met mij was het erger: er drongen twee scherven in mijn hoofd."

Nel werd samen met haar broers naar het Academisch Ziekenhuis in Leiden gebracht. Joop mocht snel naar huis, maar Nel lag drie dagen in coma en werd geopereerd. De scherven bleke echter niet

te verwijderen. Na acht weken mocht ze, samen met Kees, naar huis. Haar broertje was hersteld, Nel niet. Op haar 16e kreeg ze epileptische aanvallen en moest weer worden geopereerd. Ook toen zonder succes. Jarenlang nam ze medicijnen tegen de epilepsie.

Gefusilleerd

Later in de oorlog werden nog meer Woubruggenaren gedood of verwond door de Duitsers. Een van hen was Karel Benjamin van Seventer. Hij woonde op de plek waar later Hotel De Weger werd gevestigd en was actief in een verzetsgroep in de Haarlemmermeer. Op 5 december 1943 stond hij de bouw van de Duitse verdedigingswerken in Woubrugge te fotograferen. Een Duitse onderofficier van de Landstorm arresteerde hem en bracht hem over naar Alpen aan den Rijn, van waaruit hij met onbekende bestemming op transport werd gesteld. Op 11 december kwam hij weer vrij, maar anderhalf jaar later, op 17 maart 1945, amper twee maanden voor de bevrijding, kwam hij in de buurt van Zwanenburg (Haarlemmermeerpolder) om het leven nadat hij door de Duitse Sicherheitsdienst (SD) was opgepakt. Het dagblad De Telegraaf liet op 15 april 1995 Piet Bax uit Zwanenburg aan het woord. Piet was op 17 maart 1945 op weg van Halfweg naar Zwanenburg. Hij was 21 jaar en verliefd op Nellie van Driel. Hij had haar afgehaald van catechisatieles in de gereformeerde kerk van Halfweg en samen zouden ze de vijf kilometer lopen naar de boerderij van boer Kamper aan de IJweg. Een lekker lange wandeling voor een verliefd stel. Piet had scheepswerktuigbouw gedaan op de machinistenschool aan de Amsterdamse Overtoom. Tijdens de bezetting deed hij koerierswerk in de verzetsgroep van 'Tinus', dezelfde waarvan ook Karel van Seventer deel uitmaakte. Piet werd ongemoeid gelaten: wegens 'schurft' had hij een Ausweis. Nellie en hij stonden te praten op de brug bij de Spaarnwouderweg toen er vanuit de richting van Badhoevedorp een auto vol SD-ers kwam aanscheuren. Zes man stonden er op de treeplanken toen ze langs Nellie en Piet over de IJweg richting Zwanenburg stoven. Nellie holde naar huis en Piet sprong achter op de fiets bij Jaap Verhagen, die juist op dat moment voorbijkwam. Piet:

"Halverwege de IJweg zagen we ze staan bij het huisje waar jongens van Tinus, onder wie Karel, zaten ondergedoken. Terwijl we ze zagen floten ze kogels ons al om de oren. Met fiets en al doken we in een dekkingsgat aan de rand van de weg en we bleven liggen tot we helemaal niets meer hoorden. Uiteindelijk fietste Jaap naar huis en ik leende een fiets bij boer Gehrels. Ik was flink in paniek: als de moffen Karel te pakken hadden genomen, zag het er slecht voor me uit. Ik had een klein 98-cc-motorfietsje, een DKW-tje, dat ik wel eens aan die kleine duvel uitleende en hij had me beloofd voor goeie papieren te zorgen. Als die moffen Karel nou eens te pakken hadden en mijn papieren vonden!" Piet vertelt hoe hij eerst naar boerderij Hollandia Bron aan de IJweg fietste, een plek waar 'jongens van ons' zaten. Maar de twijfel bleef knagen. Daarom fietste hij terug naar het huisje. Daar aangekomen zag hij Karel voorover in het land liggen. Doodgeschoten. Piet Bax schoot opperwachtmeester Moerenhout aan, de commandant van de marechaussee-post Zwanenburg, die bij het huis de wacht hield. "Ik riep: ik moet de zakken van Karel doorzoeken op gevaarlijke papieren." Maar Moerenhout antwoordde: "Ze hebben hem helemaal onderzocht en alles meegenomen. Wees nou wijs en maak dat je hier wegkomt." De vader van Karel heeft later de omstandigheden onderzocht waaronder zijn zoon de dood vond. Daaruit bleek dat Karel zou worden opgehaald door een SD-er, die vergezeld was van een Duitse officier. Naar eigen zeggen heeft de officier Karel het bevel gegeven weg te vluchten om hem vervolgens in de rug te schieten. Een genadeschot, volgens de officier. Hij wist wat voor martelingen de opgepakte jongen bij de SD zou moeten ondergaan en wilde hem daar op deze wijze voor sparen. Zijn stoffelijk overschot ligt begraven op de erebegravingplaats in Bloemendaal.

Meer leed

Een verhaaltje over een dorp in oorlogstijd...

Pieter Blom uit Woubrugge werd in oktober 1944 in zijn pols getroffen bij een beschieting van een taxi rond het middaguur op de (nu) Boddens Hosangweg ter hoogte van Adr. Noordam. Blom was

onderweg naar de kwekerij van Noordam om druiven te halen. Na de beschieting werd hij, liggend op een matras, per kaasbrik van de heer Van Stralen naar het Diaconessenhuis in Leiden vervoerd. Het incident zou hem blijvend gehandicapt maken.

In die taxi, die was voorzien van een rood kruis om aan te geven dat hij in gebruik was voor ziekenvervoer, zat mevrouw Bernard uit Leiden. Zij werd eveneens gewond, maar herstelde snel. De taxi was afkomstig uit Alphen en zou mevrouw Van Luijn, die met haar man op hun woonboot bij boer Griethuizen woonde, voor een operatie naar het ziekenhuis in Leiden brengen, maar onderweg kwam de auto terecht in een zogenoemde storingsaanval. Die waren bedoeld om wegen onbegaanbaar te maken en het verkeer lam te leggen. Twee toestellen schoten een stuk uit de muur van het huis van Adr. Noordam. Teun Noordam bleef wonder boven wonder ongedeerd: hij stond op het moment van de inslag voor het raam, maar werd niet geraakt. De taxi wèl: mevrouw Bernard werd lichtgewond en de auto weigerde verder dienst. De dames Bernard en Van Luijn werden vervolgens over het water van de Wijde Aa naar het Leidse ziekenhuis gebracht door Jan de Boer met zijn sleepbootje 'To', dat lag opgeslagen in het botenhuis van de 'Woubrugse Jachtwerf' van Gerrit en Jo van Wijk. "Jan moest telkens schuilen in het riet als er vliegtuigen overvlogen", herinnerde de echtgenoot van mevrouw, de architect Gé van Luijn zich lang na de oorlog op 94-jarige leeftijd.

Bij het monument van Jacobswoude op de kruising van de Herenweg en de Kruisweg werd Willem Kastelijn in zijn schouder getroffen. De Woubruggenaar was, samen met collega L. Bregman, bij het monument aan het werk in opdracht van de Provinciale Waterstaat toen de Duitsers het vuur openden op een passerende auto.

Ook als het niet om inwoners van Hoogmade of Woubrugge ging, werd de gemeente soms indringend met het oorlogsgeweld geconfronteerd. Zo scheerde in de zomer van 1944, op 21 juli, 's avonds om kwart voor twaalf, een Mosquito-tweezitter van de Royal Air Force laag over Woubrugge. Het toestel was op weg naar Berlijn, maar zou daar nooit aankomen. In een luchtgevecht met een Duitse jager kreeg de Britse PZ-174 van het 23e squadron

boven Vlaardingen een voltreffer. Nog vóór twaalven boorde het toestel zich in de grond van de Oudendijksche polder, vlak achter de tankval in het land van M. Kroes. De twee bemanningsleden - vlieger Francis Leonard Grimwood en navigator Frederik Bernard Woodman - kwamen om het leven. Woodman werd begraven in Woubrugge. Grimwood om onopgehelderde redenen in Bergen op Zoom.

Tragisch was het overlijden van Elizabeth Westmaas uit Amsterdam en Barbara Zieltjens uit Alphen. Op 24 april 1945 voeren zij aan boord van een boot van Carsjens van Alphen naar Amsterdam toen een geallieerd vliegtuig het schip ter hoogte van Woubrugge op het Paddegat onder vuur nam. De beide vrouwen, respectievelijk 25 en 26 jaar oud, werden dodelijk getroffen. De oorlog had Woubrugge letterlijk van de eerste week tot de laatste maand met de dood geconfronteerd.

De vijand

Toen na een week de oorlogshandelingen waren afgelopen, trad voor Hoogmade en Woubrugge, net als voor de rest van het land, de vijf jaar durende bezettingsperiode aan. Voor Woubrugge en Hoogmade betekende dat de vrijwel permanente stationering van een onderdeel van de Duitse Wehrmacht binnen de gemeentegrenzen. Het begon al meteen met een onderdeel, dat had deelgenomen aan de gevechten in Noord-Frankrijk, het land dat kort na Nederland (op 22 juni in Compiègne) de capitulatie had getekend. De bezetters hadden grote hoeveelheden champagne als oorlogsbuit meegenomen uit Frankrijk. Later in de oorlog kwamen Duitse legereenheden naar Hoogmade en Woubrugge om drie redenen: om uit te rusten van frontactiviteiten, omdat ze belast waren met de luchtverdediging of voor het toezicht op de waterlinie. In de Oudendijksche polder werd een uitkijkpost ingericht om de Engelse luchtmacht te kunnen observeren. Al na een paar maanden werd deze post verlaten en gedurende de hele oorlog onbezet gelaten.

Ankie Swama, bij het begin van de oorlog bijna 14 jaar, was de jongste dochter van Dirk Pieter Swama, de toenmalige eigenaar

van "Het Oude Raedthuys". Ze herinnert zich nog goed de viering van haar verjaardag op 13 mei 1940.

"Mijn vader vierde zijn 45e verjaardag en ik mijn 14e. Bakker Overvliet had een grote taart gebracht, een bijzondere lekkernij: normaal gesproken kwam die alleen in huis bij bruiloften en partijen en dan was het lekkers nog bestemd voor de gasten. Ik moest de taarten dan in punten snijden en mocht achteraf het mes aflikken. Dat wàs het dan. Na afloop van het feest kwamen de overgebleven stukken op schalen terug, soms vermengd met as en altijd smakend naar rook. Maar je schrokte het naar binnen tot het je neusgaten uitkwam. Zoiets kostelijks gooide je niet weg. Maar deze keer had vader diep in de beurs getast, want hij dacht dat het wel eens lang zou kunnen duren voordat we weer taart zouden kunnen eten. De verjaardagstaart smaakte heerlijk, maar de resten hebben we de volgende dag niet meer aangeraakt: niemand had trek in taart bij het zien van zoveel ellende. Er kwamen legerwagens door Woubrugge met enthousiaste soldaten. Later kwamen diezelfde wagens wéér door het dorp, maar toen met doodvermoeide grauwe mannen. De slag bij de Grebbeberg hadden ze overleefd, maar dat was ook alles."

Ze herinnert zich hoe ze twee dagen na haar 14e verjaardag en één dag na de capitulatie met haar schoolvriendinnen van de MULO "de vijand ging bekijken".

"Die vreselijke monsters wilden we weleens van dichtbij aanschouwen. Iemand zei dat er een grote groep was bij de spoorbaan, richting Koudekerk. We gingen er op de fiets met de halve klas naartoe. En daar zagen we eerste vijand: een slapende jongen met zwart krullend haar. We schatten hem hooguit 18 jaar. We stonden stil en wat beteuterd te kijken naar dit 'wrede beest' tot hij wakker werd en ons ook aanstaarde, waarschijnlijk net zo gedesillusioneerd als wij. Er werd geen woord gesproken, maar het vreemde uniform gaf de doorslag. Als op commando draaiden we ons hooghartig, zoals meiden kunnen zijn, om en waren het er snel over eens dat die Duitsers inderdaad onbetrouwbare rotlui waren: ze dropten als vrouw verklede soldaten achter onze linies en stuurden zelfs kinderen naar het land dat ze niets had aangedaan. En dan gooiden ze ook nog eens de hele boel plat, zoals we

gehoord hadden, in Rotterdam. Niet die jonge knul haatten we, maar het volk waartoe hij behoorde en waarvan hij het uniform droeg. We vonden het onbegrijpelijk dat hij niet, net als wij, gewoon naar school ging in zijn eigen land. Wisten wij veel van oorlog, van Hitlerjugend en indoctrinatie."

Melk in de sloot

Een verhaaltje over een dorp in oorlogstijd...

Ankie Swama hield in de oorlog een dagboek bij. Op basis daarvan kan ze nog veel terughalen van die vijf bezettingsjaren. Zo herinnert ze zich de melding dat er evacuées uit de geïndudeerde (onder water gezette) gebieden rond de gemeente naar Woubrugge zouden komen. "Alle bedden die er in "Het Oude Raedthuys" te vinden waren, werden bij elkaar gezet en opgemaakt. Ook ons eigen kinderledikantje. Op dat moment begon eigenlijk pas goed de ernst van de situatie bij de mensen door te dringen. Al die ongewone en toch ook wel wat spannende dingen die ons saai leventje onverwacht waren binnengevallen, bleken ook een keerzijde te hebben. Oorlog was ook ellende. De evacuées kwamen uiteindelijk niet, maar wat wèl kwam waren veewagens vol koeien, die in de polders rond Woubrugge werden uitgeladen. De dieren loeiden moord en brand omdat hun uiers op knappen stonden. Daarom werd iedereen opgetrommeld om te melken. De opbrengst was gratis. Met emmers tegelijk ging de bevolking aan de slag, maar er waren zo veel koeien dat de melk op het laatst in stromen over de weg naar de sloten liep, die binnen de kortste keren helemaal wit kleurden. Aan die verspilling dacht ik later, in de oorlogsjaren, nog vaak terug. In die tijd moest je de boeren smeken om een litertje melk per dag."

Het leven veranderde langzaam, weet Ankie Swama nog. "Heel sluipend. Er kwamen steeds meer geboden en verboden. Op school kwamen er reepjes papier met veranderde teksten in de geschiedenis- en aardrijkskundeboeken. De geschiedenis en de grenzen werden aangepast ter meerdere glorie van het Duitse Rijk. Sommige boeken uit de schoolbibliotheek werden verboden verklaard en dus extra aantrekkelijk. Ik herinner me dat het dikke

boek 'Dokter Vlimmen' van mr. A. Roothaert op de verboden lijst stond. Dat móest je dus gelezen hebben. Ik weet nog hoe het boek eruit zag dat ik van iemand leende: het was illegaal gedrukt op flinterdun papier en het had een gele omslag. Ik las het helemaal uit, maar ik begreep absoluut niet waarom het verboden was."

Sneeuwballengevecht

Hoewel alles bij elkaar zesmaal inkwartiering werd voorkomen door het gemeentelijk apparaat, kreeg de Woubrugse bevolking te maken met verschillende inkwartieringen, onder meer van het onderdeel van de Luftwaffe uit Koudekerk a/d Rijn (onder leiding van Eduard Bantzer, een fabrikant uit het Ruhrgebied, die als integer en verstandig bekend stond), SS-troepen (verantwoordelijk voor de ergste terreur- en plundermethoden), twee Herman Göring Pantzer-eenheden (400 man en nogal wat incidenten met de bevolking), 'paardenvolk' (van 20 juni tot 14 oktober 1943; 180 man en 150 paarden) en een groepen marine-soldaten.

Een van hen, M. Ludwig uit Münster, vertelt:

"Wij kwamen in oktober 1944 naar Woubrugge met een groep van tien jongens. De gemiddelde leeftijd was zo'n 18 jaar. We kwamen van Oosterbeek, van de slag bij Arnhem. Onze opdracht was in Woubrugge de brug over de Heimanswetering te bewaken. Verder moesten we passanten naar hun papieren vragen. We logeerden in die tijd in "Het Oude Raedthuys", later in het gemeentehuis. Ik vond het contact met Woubruggenaren goed, al waren we niet direct bevriend met ze. Later hoorde ik zeggen dat ze ons de prettigste groep Duitsers vonden, die in de oorlog in Woubrugge was gestationeerd."

Ludwig, die later ingenieur werd, herinnert zich ook nog de strenge winter van 1944-1945. "Het kwam wel voor dat we van de twee uur wacht op de brug een heel uur in het wachthuisje van de brugwachter zaten, zo koud was het. De passanten, vaak vrouwen of jongeren, hoorden we van verre aankomen op hun fietsen zonder banden."

Ludwig herinnert zich niet ooit iets van een passant in beslag genomen te hebben.

"Meestal hadden ze een pakje boter bij zich of wat kaas en een paar aardappelen."

Dat de groep marine-jongens goed lag in Woubrugge bleek wel toen er geschaatst kon worden. De Duitsers kregen schaatsen te leen van de lokale bevolking. "Ik geloof dat ik de schaatsen van vader Swama kreeg. Van Schijf en Westmaas leenden we ook schaatsen. We maakten een heerlijke tocht en 's avonds op de wetering voerden we met het hele dorp sneeuwbalgevechten." De jonge Duitsers gaven de bevolking soms zelfs hun overtollige eten.

Ludwig: "Ik geloof dat we een goede verstandhouding hadden met de mensen. Op een keer kwam de SS om fietsen te halen, maar dat hebben we verhinderd. We zeiden: 'Dat kan niet, dat zijn onze fietsen. Die hebben we nodig'. We zagen de zin van de oorlog ook niet in. We vonden het zo langzamerhand een beetje belachelijk allemaal. Er werd mij eens gevraagd of ik werkelijk geloofde dat Duitsland de oorlog zou winnen. Ik antwoordde toen iets in de zin van 'ja, want wij hebben ons geheime wapen'. Maar diep in mijn hart geloofde ik al lang niet meer in een Duitse zege. Alleen: je moest ergens in geloven, anders was je helemaal verloren.

Bovendien waren wij jarenlang op school geïndoctrineerd. In die zin waren de Hollanders in het voordeel: zij wisten dat we het nooit eeuwig zouden volhouden. daardoor bleven ze strijdbaar."

Na een paar maanden dienst in Woubrugge vertrok de groep van Ludwig naar Middelharnis, waar ze ook bij bewakingswerk werd ingezet.

Tijdens de inkwartieringen werd de bevolking nogal eens lastiggevallen met soms bijzonder vervelende eisen van de dienstdoende commandanten. Zo beval een van hen eens de vrouwen van het dorp om de ongewassen sokken van de soldaten te stoppen. Een andere zei vrouwen nodig te hebben voor het schillen van de aardappels. Aan beide verzoeken kon 'helaas' niet worden voldaan.

Blauwe Chinese vaas

Ankie Swama weet nog hoe groot de paniek was toen de

burgemeester kwam vertellen dat het hotel, "Het Oude Raedthuys" gevorderd was. Alle kamers boven en de zogenoemde Rechtskamer beneden moesten worden ingericht voor de Duitsers. "Oudere mannen", volgens Ankie, "van 35 tot 40 jaar, meest boeren van het Oost-Duitse platteland."

"Er kwam extra meubilair en we haalden zo snel mogelijk alle mooie spullen weg. Alleen de grote tafel, het grote antieke kabinet en de metershoge spiegel bleven staan. Die dingen waren te groot om snel te verhuizen."

Alle voorwerpen hebben de vijf jaar inkwartiering door de meest uiteenlopende groepen soldaten overleefd. Behalve een grote blauwe Chinese vaas.

"Die stond in de vensterbank. Vader had hem eens meegenomen van een van zijn reizen in de tijd dat hij nog stuurman bij de koopvaardij was. Niemand mocht er ooit aankomen. De dag na de komst van de eerste groep Duitsers kwam er een nogal dikke soldaat beleefd aan de keukendeur kloppen. Of we alstublieft de vaas wilden weghalen, want ze waren bang dat hij anders kapot ging. 'De vaas!' riep vader nerveus en hij ijlde naar de Rechtskamer. Midden op de grote tafel stond, omringd door soldatenuitrustingen, zijn prachtige vaas. De onderofficier wilde hem beleefd overhandigen, maar vader schreeuwde: 'Nee, afblijven! Ik pak hem zelf wel.' Hij rende er mee naar de deur, die juist op dat moment werd geopend door een nietsvermoedende aflossing van de wacht. De stukken vlogen in het rond! De Duitsers kropen over de vloer om de brokken bij elkaar te zoeken. Vijf jaar lang heeft de vaas, in stukken, in een donkere hoek gestaan: er was in de oorlog geen goede lijm om hem te repareren. Achteraf een geluk bij een ongeluk. In augustus 1944 sloeg als gevolg van een ongeluk een zware pantservuist dwars door het raam met de antieke paarse ruitjes. De vaas zou de klap niet hebben overleefd. Nu kon hij na de bezetting worden hersteld en worden teruggezet op de vensterbank."

Een lelijke vent

De eerste inkwartiering bleef lang. Moeder Swama moest koken

voor de groep. Daardoor kreeg de familie extra rantsoenen, die ook werden gebruikt voor het restaurant.

De winter van 1940 op 1941 was streng. Er waren schaatswedstrijden op de Woudwetering en de Heimanswetering. De Duitsers stonden altijd te kijken en de rijders aan te moedigen. "Voor hen hoefde de oorlog ook niet", denkt Ankie Swama. "Ik heb ze elkaar nooit de Hitlergroet zien brengen of gezien dat ze een portret van de Führer ergens hadden hangen."

Een soldaat die van het begin tot het eind in Woubrugge was ingekwartierd, was een zekere Lorentz. "Een man met een dikke, kale, rode kop", herinnert Ankie Swama zich nog goed. "Met zijn kepi op léék het nog wat. Sommige meisjes en vrouwen in het dorp zagen wel wat in hem. Hij zat altijd aan het Funkgerät bij het opengeschoven raam en kreeg dan briefjes toegeworpen. Als hij mij zag lopen, vroeg hij me de briefjes te vertalen. Ik was toen 14 en vond dat die vrouwen idiote briefjes schreven aan zo'n lelijke vent."

Echte 'moffenmeiden' waren er niet in Woubrugge, vindt Ankie. "Alleen een paar tè vlotte jonge meisjes en jonge vrouwen, die wat te veel lonkten naar de soldaten. Kwaad deden ze daarmee alleen zichzelf: hun goede naam ging verloren. De Duitsers dachten alleen maar aan de veroveringen die ze nu konden doen.

Verraadsters waren er niet bij. De vriendschappen of affaires waren ook alleen maar met soldaten die lang in het dorp verbleven. Tegen de natuur kun je niet vechten: er waren ook Hollandse mannen die, te werk gesteld in Duitsland, relaties aanknoopten met Duitse vrouwen of Russische dwangarbeidsters."

'Liederlijke gedragingen' herinnert Ankie zich niet. "Met uitzondering misschien van het café van Den Brave (what's in a name?), waar drank werd verhandeld, vreemden op bezoek kwamen met vreemde vrouwen en waar zelfs dronken soldaten voor nachtelijke schietpartijen zorgden. Het café stond zelfs bij de bezetters als slecht bekend."

Er kwamen en gingen nieuwe inkwartieringen in "Het Oude Raedthuys". Vader Swama was iedere keer weer laaiend, weet Ankie nog. "Dan had hij net alles uitgemest en ingericht en draaide het hotel weer, of daar begon het gedonder voor de zoveelste keer.

Hals over kop alles weghalen, opruimen en het gebonk op de trap kon weer beginnen. Een andere keer werd alleen de Rechtskamer in gebruik genomen als 'Schreibstube', terwijl in de kamers gasten, onderduikers, evacuées, zwarthandelaren en joden verbleven. De grote bovenzaal gebruikten de Duitsers beurtelings als bioscoopzaal en als feestzaal voor de manschappen die naar het Oostfront moesten. Die werden vol bier gepompt, zodat ze de volgende dag niet zouden beseffen waar ze aan begonnen. De bovenzaal deed ook wel dienst als slaapzaal voor Werry-roeiërs. De jongens en de meisjes werden gescheiden door een drooglijn met oude gordijnen. Dat leek heel kuis, maar wat je staande niet merkte, was dat de gordijnen een halve meter boven de vloer hingen."

Een 'donderstuk'

"Niemand mocht meer op vakantie naar het buitenland", vertelt ze verder, "maar de eerste jaren mochten Hollanders nog wel zeilen op de Braassem. De meest uiteenlopende grootheden kwamen uit arrenmoede hun vakantie maar doorbrengen in Woubrugge. Ze sliepen op geïmproviseerde bedden, in haastig in elkaar gespijkerde kamertjes van coulissen op het toneel en in de grote zaal, omdat de gastenkamers weer eens bezet waren door ingekwartierde Duitse soldaten."

In de winter deed dezelfde zaal dienst als kerk en Ankie speelde orgel als de vaste organist het liet afweten. "Ik had pianoles en dan kon je toch zeker ook orgelspelen? Ik kreeg de nummers van de gezangen van de uitgenodigde predikant op dinsdag. Dan kon ik ze instuderen. Het ging erom steeds een maat eerder te spelen dan er werd gezongen om de toon aan te geven. Verder moest ik een stukje vooraf en een stukje bij het uitgaan van de kerk spelen. Maar het belangrijkste was het stuk na de preek. Dat paste ik aan aan de aard van de dominee. Een 'donderstuk' bij dominee Westmijse en een 'lief stukje' bij een zachtaardige dominee."

Heel bijzondere herinneringen heeft ze aan een mooie zondagochtend, toen de Duitsers weer eens een schip hadden laten vastlopen tussen de brughoofden. "Dat gebeurde regelmatig", weet

ze nog, "en dat was altijd een prachtig schouwspel: als die zenuwachtige Duitsers, die met snijbranders en ander gereedschap bezig waren om het schip los te krijgen. Ook die keer was het weer zo ver. Een schip dat net was gerepareerd bij scheepswerf "De Dageraad" liep vast vlak voordat de kerk zou beginnen. Ik had al drie keer hetzelfde vijf minuten durende voorstukje gespeeld en nog altijd stonden verschillende kerkgangers aan de andere kant van de brug te kijken naar het spektakel. Iedere neus telde voor dit protestantse gezelschap, dus ik speelde maar weer een voorstukje. Langzaam, snel, met een extra triller er in, meer variaties had ik ook niet. Het angstzweet brak me uit en het noodlot wilde dat ik precies die dag last had van een steenpuist op mijn zitvlak. Dus het zitten was al geen pretje, laat staan het zitten op een houten orgelbank. Ik vervloekte de brug, dat schip en die stomme Duitsers, die niet varen konden."

'Paardenvolk'

In juni 1943 kwam er 'paardenvolk'. Driehonderd man sterk. Alle boeren kregen Duitse paarden met hun verzorgers in de stal. De gewone soldaten sliepen in de twee scholen, de officieren werden ingekwartierd in de grootste huizen van Woubrugge. Ze bleven een paar maanden en de verstandhouding met de dorpingen was op het laatst moeilijk nog vijandig te noemen. De chef van de groep was museumdirecteur. Een kunstzinnig man, die zich doodongelukkig voelde in het uniform. "Je zag hem praktisch nooit", vertelt Ankie Swama. "Tijdens het appèl 's middags op het erf van "Het Oude Raedthuys" liet hij zich nooit zien."

De man was wijnkenner. Wanneer hij weer eens een dure fles 'soldaat maakte' vertelde hij hotelier Swama het een en ander. Zijn museum was vernield door bommen. Kort voor de troep naar het oostfront zou vertrekken kreeg hij bericht dat zijn vrouw en zoon bij een bombardement omgekomen waren.

"Je zag hem mèt de dag kleiner worden", herinnert Ankie Swama zich. "Van één van zijn soldaten, die nog een keer via de normale post schreef - een zwaar vergrijp in die dagen - hoorden we van zijn droevig einde. Het was vlak voor ze de grens overgingen. Hij

had de kogel wegens dienstweigere gekregen." Het dorp was er stil van: ze hadden de museumdirecteur leren kennen als een hoogstaand mens. Een man die tegen zijn zin in door het gezag in een situatie was gemanoeuvreed waartegen hij zich verzette.

Kat en muis

Aanvankelijk werd vreemd aangekeken tegen de inkwartiering van de Duitsers met hun paarden en voertuigen, maar al snel besloot de bevolking er het beste van te maken en ontstond een soms gevaarlijk spel van kat en muis, waarbij veel inwoners zich bezighielden met eenvoudige maar doeltreffende sabotage van Duitse plannen en het onderdak bieden aan onderduikers. Maar dat alles met de grootste voorzichtigheid. "Je werd door die permanente aanwezigheid van Duitse bezetters voortdurend op je vingers gekeken", zegt Hoogenboom. "Je moest dus erg voorzichtig zijn."

Volgens de oud-gemeentesecretaris heeft praktisch de hele bevolking van Hoogmade en Woubrugge zich in oorlogstijd beziggehouden met verzetsactiviteiten. "Niet altijd even spectaculair en niet altijd gericht op de directe bestrijding van de bezettingsmacht, maar wel altijd gericht op het belang van de eigen omgeving en dus vaak in strijd met de vele Duitse voorschriften." En er werd gepest. Ankie Swama herinnert zich hoe "een opschepperig Hauptmannetje" een keer de familiecano wilde huren voor een tochtje. "Hij is niet te huur", antwoordde vader Swama. "Dan vorder ik hem wel", dreigde de Duitse officier. 's Middags moest de boot klaarliggen. Mijn vader, mijn zus en ik hadden zo de pest in, dat we met de handboor een stel gaten in de zijkant hebben geboord, net onder de vlonder. 's Middags kwam het officiertje met pet en al opdraven. In zijn kielzog wat soldaten. Fier voer hij weg. Ver uit de kant zagen we hem plotseling rommelen in het bootje. Hij begon te schreeuwen en probeerde op zijn hurken terug te peddelen. Maar zo'n kano is erg instabiel en dus moest hij weer gaan zitten. In de haast kwam er niets van het peddelen terecht. Hij schreeuwde naar de kant dat de boot lek was. De kano zonk steeds dieper en het peddelen ging dus steeds moeilijker. De soldaten

keken ons aan en grinnikten. Wij op onze beurt deden heel boos dat de man door onvoorzichtigheid onze kano kapot had gemaakt. Uiteindelijk bereikte hij de wal. Half verzopen, met een paars gezicht onder zijn nog droge pet. Mijn vader had het niet meer van het lachen en dook ergens ver uit het gezicht weg in huis." En natuurlijk werd de draak gestoken met Hitler. Net als in de rest van het land, wist de bevolking van Woubrugge al snel de namen van de Führer in het Russisch (Slarottimov), Portugees (Lopez de Zee in), Chinees (Hang Kreng Hang), Arabisch (Krakem Sebassi), Noors (Olaf Bek), Zweeds (Swem Heden) en Grieks (Odiezee). Ook voor het erbarmelijke sigarettenmerk Rhodesia had de inventieve bevolking een toepasselijke naam: Regering Holland Ontdekte Deze Ellendige Sigaretten In Afrika.

De ondergrondse

Er was natuurlijk ook het 'echte' verzet, 'de ondergrondse'. Een organisatie waaromheen al dan niet terecht een grote, soms geromantiseerde geheimzinnigheid hing. Die sfeer was mede het gevolg van het feit dat de 'ondergrondse' in stilte moest werken. De samenwerking was gebaseerd op absoluut vertrouwen.

Deelnemende mannen vertelden hun vrouwen niets. "Wat je niet wist, kon je ook niet tegen een ander vertellen", was de houding. Verzetsstrijders die werden gepakt konden op zware straffen rekenen, tot aan de doodstraf toe. De activiteiten van de ondergrondse bestonden uit assistentie bij wapendroppings (die regelmatig in de weilanden rond de gemeenten waren) en het regelen van onderduikadressen, persoonsbewijzen en distributiebonnen voor mensen die door de bezetter werden gezocht.

Voor die tweede activiteit moest op soms ingenieuze wijze en met behulp van gemeente-ambtenaren en medewerkers van distributiebureau's en arbeidsbureaus, gebruik worden gemaakt van de in de 'Duitse' voorschriften gevonden mazen. Eén van de regelingen waarvan driftig 'misbruik' werd gemaakt was de zogenoemde Verordening van de Rijkscommissaris, die er voor zorgde dat de burgemeester in een gemeente praktisch

alleenheerser werd: hij nam in feite alle taken over van het college van burgemeester en wethouders en van de gemeenteraad. In gemeenten met een 'goede' burgemeester gaf de verordening ruime mogelijkheden aan 'frauderende' ambtenaren: het wettelijk gezag dekte hen. Wel moest de burgemeester er voor zorgen dat zijn optreden geen verdenking opleverde bij de toezichhoudende instanties in Den Haag.

In Woubrugge, waar halverwege 1941 burgemeester Dick Rijnders - na een schorsing van vier maanden die hem als burgemeester van Oude-Tonge door de Duitse bezetters was opgelegd - aan het roer kwam te staan, vormde dat geen probleem. Later zou Rijnders verklaren dat hij benoeming had aanvaard, omdat ze hem in de gelegenheid zou stellen de Woubrugse bevolking te beschermen tegen de wandaden van de Duitse bezetters.

Oud-gemeentesecretaris Hoogenboom herinnert zich hoe dankzij slimme administratieve trucs en goede samenwerking met de distributiedienst en het bevolkingsregister in Alphen aan den Rijn administratief kinderen werden 'geboren', die er feitelijk niet waren, terwijl anderzijds mensen 'verdwenen' in de kaartenbakken of opeens een andere leeftijd hadden.

"Makkelijk gezegd", blikt Hoogenboom terug, "maar niet zo gemakkelijk uit te voeren: alles moest uiteindelijk kloppen en natuurlijk zodanig worden geadmistreerd, dat controlerende instanties geen argwaan kregen."

Het gevolg was wel, dat het bevolkingsregister van Woubrugge na een aantal jaren alleen nog maar toegankelijk was voor de direct ingewijden en dat de algemene betrouwbaarheid vergelijkbaar was die van het bevolkingsregister in een ontwikkelingsland. Na 1945 kostte het de grootste moeite om het weer op orde te krijgen.

Traineren

'Burgemeester in oorlogstijd' Dick Rijnders heeft zijn oorlogservaringen op schrift gesteld in een lijvig boekwerk met de titel 'Oorlogservaringen van een plattelandsburgemeester'. Daarin beschrijft hij gedetailleerd hoe hij en zijn gemeente-ambtenaren alles in het werk stelden om gegevens van de bevolking uit handen

van de Duitsers te houden.

"De grote strijd daartegen begon op 23 december 1942 toen binnen drie weken alle gegevens van onze mannen van 20 tot 24 jaar moesten worden verstrekt aan het Gewestelijk Arbeidsbureau", schrijft hij. "Tegen dit bevel kwam natuurlijk een geweldige tegenstand." Vervolgens beschrijft hij hoe het bevel in nauwe samenwerking met het ministerie van Binnenlandse Zaken werd getraineed. Verschillende mensen die in een gemeente woonden waar een NSB-burgemeester de scepter zwaaide, werden tijdelijk opgenomen in het bevolkingsregister van Woubrugge, zodat ze niet via hun 'eigen' burgemeester aan de Duitsers konden worden uitgeleverd. Rijnders: "Het aantal kaarten van personen waarvan de namen en geboortedata werden gewijzigd, is legio geweest. Menigeen werd plotseling tien jaar ouder, enige jaren jonger of was zichzelf niet meer..."

De gemeentesecretarie van Woubrugge gaf in de gehele oorlog geen enkele informatie aan instanties of personen die gegevens opvroegen voor vijandelijke doeleinden of voor vrijheidsbeneming. Verder werd creatief 'geknoeid' met persoonsbewijzen en distributiestamkaarten.

Distributiekaarten waren in de oorlogsjaren noodzakelijk om in de dagelijkse levensbehoeften te voorzien. Op een gegeven moment bedachten de Duitsers dat een nieuwe stamkaart voor alle Nederlanders ertoe zou leiden dat onderduikers in de problemen zouden komen: ze zouden boven water moeten komen of verhongeren. Op 3 december 1943 verscheen een beschikking van de secretaris-generaal van het departement van handel, Nijverheid en Scheepvaart, waarbij de uitgifte van nieuwe stamkaarten werd geregeld. Maar, zoals burgemeester Rijnders schrijft, "het Nederlandse bestuursapparaat had langzamerhand speciale zintuigen gekregen om voorschriften te lezen en te begrijpen." Wat was namelijk het geval: de beschikking was wel op naam van de secretaris-generaal verzonden, maar niet door hem ondertekend. Rijnders ging in zulke gevallen 'op informatiereis' naar Den Haag. Hij had dat eerder bijvoorbeeld op 2 december 1941 gedaan toen de Waffen SS hem via een brief liet weten dat de commissaris van de koningin in Zuid-Holland ermee instemde dat in het

gemeentehuis een wervingsbureau van de Waffen SS zou worden ingericht. Rijnders vertrouwde het niet, toog naar het kabinet van de commissaris en kreeg daar de bevestiging van zijn vermoeden. Nu, twee jaar later, bleek zijn argwaan wederom terecht.

"Secretaris-generaal Frederiks had ondertekening geweigerd omdat hij de verantwoordelijkheid voor de maatregel niet wilde dragen. Het werd in de eerste plaats zaak om de uitvoering te traineren."

Uiteindelijk slaagde de opzet waardoor in Woubrugge distributiestamkaarten konden worden uitgereikt aan alle inwoners, legale en 'illegale'...

De ondergrondse zorgde er zelfs voor dat een flink aantal blanco stamkaarten beschikbaar was voor eventuele 'nakomers'.

Een andere vorm van 'voedselvoorziening' was het ontduiken van de vele voorschriften op dat gebied. Om te beginnen leverden de vele volkstuinten in die tijd groente en aardappelen. Maar daarnaast waren er veel veehouders en landbouwers, die, met behulp van door de gemeentesecretaris afgegeven bewijzen van 'noodslachting' en door het bureau van de voedselcommissaris afgegeven verklaringen, wilden zorgen voor een lapje vlees op tafel.

Voedselschaarste

In het algemeen was de voedselvoorziening in een dorp als Woubrugge belangrijk beter dan in de dichte bevolkingscentra van de provincie. In Rotterdam en Den Haag, maar ook in Leiden, Delft en Gouda had de bevolking minder mogelijkheden om langs inventieve weg aan de dagelijkse kost te komen. Veel dorpen hadden dan ook regelmatig kinderen uit 'de grote' stad te logeren om een tijdje aan te sterken. De familie van jachtwerfeigenaar Gerrit van Wijk had bijvoorbeeld Jerrie van Leeuwen uit Leiden als gast aan tafel. "Een aardig joch", herinnert zich dochter Miny, "dat echter onder de luis en de schurft zat, zodat wij er binnen de kortste keren ook ónder zaten. En als zijn vader hem kwam halen, genoten wij van het zuiverste Leids dat we ooit gehoord hadden." Afgezien van de 'vaste gasten' hadden de dorpen ook veel 'dagjesmensen' over de vloer: mannen, vrouwen en kinderen, die deur aan deur aanbelden in de hoop wat brood, aardappelen of

melk te krijgen.

"Op de vreemdste vehikels en onder de vreselijkste weersomstandigheden legden ze enorme afstanden af om aan vaak kleine beetjes eten te komen", weet oud-burgemeester Rijnders nog. "De run op het platteland was zo groot, dat al snel alle voorraden bij de producenten opgedeeld waren en er ook voor de eigen bevolking geen reserves waren."

In december 1944, in de hongerwinter, was er geen groente meer te krijgen en waren de aardappels op. De bevolking schakelde massaal over op suikerbieten. De situatie werd zo nijpend - verschillende organisatie oefenden druk uit op de dorpsbesturen om stadskinderen op te nemen die aan ondervoeding leden - dat burgemeester Rijnders op 18 december 1944 een vergadering belegde met een aantal vooraanstaande ingezetenen (onder wie H. Angenent, J.D. Brinksma, mevr M. Dronkert-Littooij, J. Hopman, G. Kroes, mevr A.G. Loth-Kattenbusch, J. Mooyaart, mej. L. Noordam, N. Schmelzer, mevr H. van Seventer-Zoutendijk, zr N. Verhoek en burgemeester Rijnders). Zij besloten tot de oprichting van een garantiefonds, dat levensmiddelen in het oosten van het land zou aankopen. Bovendien verzamelde het comité adressen van gezinnen die een of meer stadskinderen wilden onderbrengen. Staande de vergadering werd een totaal aan giften toegezegd van ruim vijfduizend gulden. Drie dagen later was dat bedrag opgelopen tot meer dan 30.000 gulden. Het initiatief had zeker resultaat: door samenwerking met Alphen aan den Rijn konden aardappelen uit Drenthe worden gehaald, waardoor alle distributiebonnen tijdig konden worden gehonoreerd. Verder werd met de spruitentelers van Woubrugge een overeenkomst aangegaan, waardoor drie weken lang ruim duizend kilo spruiten kon worden gedistribueerd. Op 2 februari 1945 kon smeerkaas worden gedistribueerd die gehaald was in Friesland. Later volgden grutterswaren, melkpoeder, boter en havermout. Voor de groentevoorziening werd een schipper gecharterd, die in vier keer bij elkaar bijna 54.000 kilo groente uit Noord-Holland haalde. Met boeren en tuinders werden contracten gesloten voor het telen van vroege aardappelen, koolraap, kool, krotten, uien, prei en winterpeen.

In verband met de brandstoffenschaarste moest in januari 1945 worden overgegaan tot het verstrekken van gaarkeukeneten. "Het eten was bijzonder goed", constateerde burgemeester Rijnders. "De kok heeft zich aan de afspraak gehouden geen bieten of bloembollen in het eten te zullen verwerken."

Inmiddels probeerden gezinnen de kachel en het fornuis brandend te houden door kasten, bedden en andere brandbare huisraad te verstoken. Zonodig werd brandstof 'geroofd' langs de openbare weg, waar steeds meer bomen, telefoonpalen en hekken het moesten ontgelden. Burgemeester Rijnders vroeg particulieren om gratis bomen uit hun tuinen. De distributie geschiedde door inschakeling van de diaconieën. "In menig noodkachelkje kon weer eens een vuurtje branden en de schrale kost kon tenminste warm op tafel komen", stelde Rijnders vast.

Een zwart schaap

De dagelijkse kost. Dat werd in de loop van de oorlog een steeds belangrijker gespreksthem. Een verhaaltje van een dorp in oorlogstijd...

Een van de vele bijzondere 'voedselverhalen' kan worden opgetekend uit de mond van Wim Zandstra. Een verhaal dat zich eind 1943 afspeelde.

"Iedereen was bezig met overleven en voor een stukje vlees werden de gekste dingen uitgehaald. Zo kon het gebeuren dat mijn oudste broer, Feike, via 'duistere wegen' een schaap had gekocht bij boer Heemskerk in de polder. Hij zou het dier op oudejaarsavond ophalen, want, zo redeneerde hij, dan zitten de meeste mensen in de kerk en is de bewaking minimaal. En dus toog Feike in het aardedonker op zijn transportfiets naar boer Heemskerk. Daar aangekomen, zei deze: 'pák er maar een.' Dat was even schrikken voor mijn broer. Hij antwoordde dan ook beteuterd: 'maar hij is nog niet eens dóód!'

Dat was geen probleem voor boer Heemskerk. Met één haal sneed hij het beest zijn keel door. Er ging een zak over zijn kop en hopla: de mand van de transportfiets in.

Eenmaal thuisgekomen kon de slacht beginnen, maar hoe dééd je

zoiets? Niemand van ons had nog ooit een beest geslacht. Het stropen van de vacht viel nog wel mee, maar de ingewanden eruithalen was een ander verhaal. Het stonk werkelijk afgrijselijk en niemand wist wat dat betekende.

'Laten we de buurjongen er bij halen', stelden we voor. Want we wisten dat Dirk Verzaal slager was. Mijn moeder reageerde op een manier die nu onbegrijpelijk klinkt, maar in oorlogstijd heel normaal was. Ze zei: 'Niks daarvan, want dan moeten we delen.' In plaats van Dirk Verzaal besloten we Hannes Grandia te raadplegen, een oom van ons. Die kwam immers uit een boerenfamilie en zou wel weten hoe je een dier slacht. Probleem was alleen dat Hannes in de kerk zat. Zo werden we door onze eigen slimmigheid dwarsgezet.

Eén van ons ging op wacht staan bij de kerk om oom Hannes op te vangen als de dienst was afgelopen. Hij hem dan vragen even mee te komen om een probleempje op te lossen. Dat ging allemaal prima, maar ik zal het gezicht van Hannes nooit vergeten toen hij zag waaruit ons 'probleempje' bestond. Oom was namelijk controleur op diefstal en zwarte handel en hij begreep natuurlijk dondersgoed dat we het beest niet legaal bij de slager hadden gehaald. Gelukkig heeft hij zijn officiële taak even vergeten, heeft zijn goeie goed uitgetrokken en heeft het karwei verder geklaard. Met onze dank en een paar maaltjes vlees ging hij om elf uur 's avonds naar huis, net op tijd voor de jaarwisseling.'

Achteraf vond het gezin Zandstra het schapenvlees helemaal niet zo lekker, maar gegeten werd er wél: het was tenslotte oorlogstijd. De vacht van het dier is later door een leerlooier uit Alphen aan den Rijn verwerkt tot slaapkamerkleedje. "En zo werden we nog jaren na de oorlog herinnerd aan ons hachelijke avontuur", besluit Wim Zandstra zijn verhaal. Een van de vele die de bezettingsjaren opleverden.

Jo Hoogenboom herinnert zich bijvoorbeeld hoe ze eens "blij verrast en hoopvol gestemd" bij haar vriendin mocht blijven eten. Eten was een feest, want in haar eigen gezin was het vaak armoe-troef. De man van de vriendin ging wel eens op hazenjacht en bracht dan een lekker maaltje mee. Ook die keer stond er iets lekkers op tafel. "Het was heerlijk", herinnert Jo zich nog, "en ik

kon mijn oren dan ook niet geloven toen haar man later tegen me zei: Zeg Jo, die haas die je laatst bij ons hebt gegeten... dat was geen haas. Dat was de kat van de bureu."

Norbert Schmelzer

Een verhaaltje over een dorp in oorlogstijd... Een verhaal van klein leed, een verhaal van grootse daden.

Een belangrijke uiting van verzet was het onderdak bieden aan onderduikers. De ligging van Woubrugge en Hoogmade in de nabijheid van grote steden in het westen van het land maakte de gemeente daarvoor een ideale plek. Veel inwoners gaven onderduikers enige tijd schuil. Dat begon al in augustus 1940, toen een veertigtal dakloos geworden gezinnen uit Rotterdam in Woubrugge werd ondergebracht. De Rotterdammers werden gastvrij opgenomen in boerengezinnen of vonden plaats in leegstaande woningen. Op een enkele uitzondering na zijn ze vrij snel teruggekeerd naar de stad.

Scheepsbouwer H. Wester liet in zijn woning aan de Woudwetering tijdens de hele oorlog mensen schuilen. Een van hen was de latere KVP-politicus (bekend van de Nacht van...) Zaken Norbert Schmelzer. De latere minister van Buitenlandse Zaken studeerde in Tilburg en was daar actief in het verzet. Hij maakte afwisselend gebruik van een woonark van zijn buurman in Wassenaar en de zolderkamer van de Woubrugse scheepsbouwer. Hij verbleef acht maanden in wat Wester later zijn 'huis met de vele deuren' noemde. Een uitgelezen schuiladres met vier buitendeuren, diverse gangen en luiken. Vluchtwegen die nog wel eens van pas konden komen: op de werf wemelde het van de Duitsers, onder meer omdat er twee bunkers lagen ingegraven. Omdat er van studeren weinig terechtkwam trok Schmelzer er geregeld op uit met de oudste zoon van Wester. Als de kust veilig was gingen ze stroop venten bij boeren. De muzikale Schmelzer speelde zelfs accordeon op diverse bruiloften in de regio. Maar meestal verbleef hij op zijn zolderkamer. Eén keer ging het bijna mis: Wester kreeg onverwacht zes Duitsers ingekwartierd. De werfeigenaar kreeg ze weg door de huisarts te bellen en deze te

laten vaststellen dat 'zoon' Norbert aan een besmettelijke vorm van roodvonk leed.

De latere politicus heeft steeds contact gehouden met de familie Wester. In 1977, toen het echtpaar zijn vijftigjarig huwelijk vierde, was hij aanwezig. Bij die gelegenheid kreeg hij een geschenk dat een ereplaats verwierf in zijn Wassenaarse woning: de zorgvuldig bewaarde Weense Thonetstoel, die in de oorlogsjaren stond opgesteld in de zolderkamer van het Woubrugse onderduikadres. Wester heeft er later nog wel eens zijn verbazing en ergernis over uitgesproken dat zo weinig onderduikers na de oorlog nog eens iets van zich lieten horen. "Ik deed het met plezier", tekende het dagblad 'Rijn en Gouwe' op 23 februari 1985 uit de mond van de toen 83-jarige Wester op, "maar er zat een groot nadeel aan: op enige vergoeding hoefde je niet te rekenen en na de oorlog was mijn huis totaal uitgeleefd. Van mijn meubilair en keukeninventaris was weinig meer over."

Wester schat dat hij vele tientallen naamlozen onderdak heeft geboden. In de Rijn en Gouwe: "Ze kwamen en gingen. Piloten. Joden, Indië-gangers, ik weet niet wie ik over de vloer heb gehad." Een van de vele onderduikers was W.P.J. Duval Slothouwer, van 1922 tot 1947 burgemeester van Doetinchem. Duval Slothouwer was ondergebracht bij boer Donker, wethouder in Woubrugge. Saillant detail is dat de opvolger van Duval Slothouwer in 1947 J.E. Boddens Hosang was, de man die van 1928 tot 1935 burgemeester van Woubrugge was.

Poolse deserteur

Sommige onderduikers gingen nooit meer weg: Jan Slingerland uit Zoeterwoude/Weipoort vond in Woubrugge in bezettingstijd de vrouw van zijn dromen. Hij trouwde na de oorlog met Alie Hoogendoorn. Maar voor hetzelfde geld had Jan de oorlog niet overleefd. Als onderduiker werkte hij mee op de boerderij van Piet Noordam aan de Achterweg (later bewoont door zijn zoon Gerrit). Eind 1944 werden er op de boerderij Duitse paarden ingekwartierd, een manoeuvre die veel onrust op het boerenbedrijf veroorzaakte. Jan kwam in contact met een 17-jarige Poolse soldaat, die door de

Duitsers naar het bezette Nederland was gestuurd toen de legers van Hitler richting Rusland trokken. De jongen sprak gebrekkig Duits, maar Jan en hij communiceerden met elkaar.

Jan Slingerland: "De jongen was wanhopig. Hij vond het verschrikkelijk wat hij moest meemaken, zo ver van huis en besloot te deserteren. Ik sliep in die tijd op de zolder van de paardenshuur en we besloten dat hij zich daar, met medeweten van boer Noordam, bij mij zou schuilhouden. Op een avond was de jongen plotseling vertrokken en precies die nacht verschenen er twee Duitse soldaten bij mij op zolder. Met een lantaarn zochten ze alles af en plotseling zag ik in de bundel van het licht tussen het hooi de voering van de helm van de Poolse jongen liggen. Als door een wonder zagen de Duitsers het over het hoofd en vertrokken. Dat was mijn redding: als ze het hadden gezien, had het mij mijn kop gekost. Op onderdak verlenen aan een deserteur uit het Duitse leger stond de doodstraf, dat was wel duidelijk. Nu was er geen enkel bewijs dat hij bij mij op zolder was geweest."

Helaas is het met de Poolse deserteur niet goed afgelopen. Na een paar dagen hoorde Jan dat de Duitsers hem bij Rijnsaterwoude hadden gepakt en doodgeschoten. Het duurde meer dan vijftig jaar voordat Jan de moed vond zijn oorlogsverhaal aan anderen te vertellen.

Een van de verzetsmensen die banden met Woubrugge onderhield was Kees Rijnders, broer van burgemeester Dick Rijnders. Joke Verdoner leerde hem kennen als 'oom Henk'. Ze was een Joods meisje uit Hilversum, wier vader, eigenaar van de Magneet-fietsenfabriek, was ondergedoken in Friesland. Haar jongere broertje en zusje zaten elders in het land. Joke's moeder was opgepakt en, na een verblijf van enkele maanden in het doorgangskamp Westerbork, doorgestuurd naar vernietigingskamp Auschwitz, waar ze op 11 februari 1944 overleed. Joke had in vier maanden tijd al twee onveilige adressen, waaronder een huis in Den Haag dat aan beide zijden NSB-buren had, moeten verlaten toen zij, net acht jaar oud, in januari 1943 via 'oom Henk' in het huis van burgemeester Rijnders en zijn vrouw Ella werd opgenomen. Ze bleef er tot de bevrijding in mei 1945. Joke, die later verhuisde naar Auckland in Californië, herinnert zich: "Ik was

me volkomen bewust waaròm ik ondergedoken was. Mijn achternaam werd veranderd in 'Verdoren', mijn voornaam bleef onveranderd. Voor het geval ik vragen kreeg over mijn verblijf bij de familie Rijnders, moest ik een verhaal hebben. Ik vertelde dat mijn moeder in een sanatorium in Zwitserland zat om te genezen van tuberculose en dat ze vanwege de oorlog me niet kon komen opzoeken."

Joke raakte bevriend met Miny van Wijk (na haar huwelijk Miny Lemkes-Van Wijk). Na de oorlog verloren zij elkaar uit het oog, tot Miny in 1994 bij toeval Joke's foto en adres in een krant tegenkwam. Joke hoorde pas na de oorlog dat haar moeder in Auschwitz was omgekomen. Haar vader, broer en zusje overleefden de oorlog. 'Oom Henk' werd later in de oorlog verraden door een koerierster, gearresteerd en gefusilleerd in Groningen.

Een verhaaltje over een dorp in oorlogstijd...

Jan Hopman

Een van de prominente leden van het verzet in Woubrugge was Jan Hopman, in die tijd commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS). De Spakenburgse boerenzoon Jan Hopman was in 1936 naar Woubrugge gekomen, nadat hij eerst als douanier aan de Nederlands-Duitse grens in de provincie Limburg werkzaam was geweest.

"Vader heeft van het begin af aan in het verzet gezeten", herinnert zich zoon en latere makelaar in Zoetermeer Tijmen. "Hij had voor de oorlog in het grensgebied gewerkt en meegemaakt hoe de SS in grensplaatsen tekeerging. Wat hij kon saboteren saboteerde hij. Vaak samen met dominee Dronkert van de Gereformeerde Kerk in Woubrugge."

Belastingambtenaar Hopman weigerde in 1940 een Duitse 'welgezindheidsverklaring' te tekenen. Dat leverde hem ontslag op staande voet op uit zijn vrijwillige functie bij de luchtbeschermingsdienst. Het deerde hem weinig. Na de oorlog zei hij: "Ik bedankte de burgemeester daar vriendelijk voor: het werk in de luchtbescherming werd 's nachts gedaan. Aangezien ik

daarvan nu was vrijgesteld kon ik tenminste weer fijn bij mijn vrouw slapen."

Hopman "rolde in het verzetswerk", zoals hij het na de oorlog zelf uitdrukte.

"Op zeker moment vroeg iemand mij of ik wilde meehelpen met het onderbrengen van onderduikers. Er bestond een soort uitruil van onderduikers tussen de plaatsen Kampen, Alphen aan den Rijn en Woubrugge. Zo zat je er snel middenin."

Hopman was ook betrokken bij de verspreiding van illegale blaadjes. "Ze werden bij mij bezorgd door een altijd met opzet heel slordig gekleed meisje uit Leiden", herinnerde hij zich. "Ik verdeelde ze vervolgens in Woubrugge."

Niemand in het dorp wist dat de belastingambtenaar zich met de verspreiding van illegaal drukwerk bezighield. "Op een gegeven moment kreeg ik zo'n blaadje van mijn buurjongen, die zijn vinger op zijn mond deed om te laten merken dat ik iets kreeg, waarover ik niets mocht vertellen."

Ook aan zijn vrouw vertelde Jan Hopman niets. "Wat je niet wist kon je niet doorvertellen was het motto."

"Geen onnodige interessantdoenerij", herinnert zoon Tijmen zich. "Er werden al mannen opgepakt voor verzetspraktijken. Hij vroeg zich steeds af waarom zij wèl en hij níet."

Hoe geheimzinnig het er soms aan toe ging, blijkt uit het feit dat er op zeker moment bij burgemeester Rijnders een onderduikster zat, die haar distributiebonnen via Jan Hopman kreeg. Zelfs de burgemeester wist daar niets van.

In september 1944 werd het verzetswerk serieuzer. Jan Hopman werd gevraagd een verzetsgroep in het leven te richten. Hij kreeg 40 man bij elkaar. De Binnenlandse Strijdkrachten was strak georganiseerde paramilitaire verzetsgroep, die zich onder meer bezighield met het verzorgen van valse identiteitspapieren, het helpen vluchten van onderduikers en het inzamelen van gedropte wapens. De BS-ers kregen ook training in het omgaan met de wapens.

"Vader voelde zich bijzonder verantwoordelijk voor zijn groep", herinnert Tijmen Hopman zich. "Hij was als veertiger de oudste van de groep, waarin veel jongens van begin twintig zaten. na de

oorlog heeft me wel eens verteld hoe opgelucht hij telkens was als er iedereen na een wapendropping weer veilig thuis zat."

Als "een strikt rechtvaardige man", omschrijft hij zijn vader, die in het verzet ging omdat zijn gevoel van rechtvaardigheid was aangetast. "Het recht was onrecht geworden", verklaarde hij later zijn handelen.

Na de oorlog werd Jan Hopman gepolst voor het burgemeestersambt, maar hij weigerde. In plaats daarvan werd hij lid van de gekozen gemeenteraad en hoofd van de indirecte belastingen in Gouda.

Tankval

De bezetting veranderde niet alleen het dagelijks leven in Woubrugge en Hoogmade, ze veranderde ook het fysieke aanzicht van de gemeente. Op alle mogelijke gevaarlijke en ongevaarlijke plaatsen werd gegraven. Er werden loopgraven, stellingen en eenmangaten aangebracht "alsof het oostfront in Woubrugge lag", schreef burgemeester Rijnders later.

De Duitsers waren bang voor een aanval vanuit het westen en richtten daarom een grote verdedigingslinie op. Onderdeel daarvan was een grote 'tankval' (een gecamoufleerde tankgracht) ten westen van het dorp Woubrugge. De tankval begon in de dijk van de Heimanswetering, recht tegenover scheepswerf De Dageraad. De uitgegraven grond werd gebruikt om een verhoog te maken, waarop een kazemat en een uitkijkpost werden gebouwd. Via twee bochten liep het bouwwerk dwars door het huidige bedrijf van Van der Eijk naar de provinciale weg. Van hieruit ging hij langs de plek waar nu de bedrijven van Van der Does en Rietdijk liggen in de richting van de in die tijd door de gebroeders Bulk bewoonde boerderij aan het Weteringpad.

Voor een aanleg van de tankval moesten boeren transportdiensten verrichten voor de Duitsers. Ze moesten zand (dat klaarlag voor de aanleg van een nieuwe brug) halen en brengen naar de plaatsen waar de tankval werd aangebracht. Dat werk ging elke dag door: de Duitsers hadden haast. Zo moest er ook op zondag gereden worden. De meeste boeren protesteerden hiertegen, maar zwichtten

voor de dreigementen van de Duitsers. Eén boer echter, Jacob Noordam van de Kruisweg, verbood zijn knecht Jaap Kroon. om op zondag aan de slag te gaan. "De zondag is een door de Heer opgelegde rustdag", was zijn principiële standpunt. Desondanks werd hij gearresteerd. Pas na veel discussie was de Duitse officier bereid het standpunt van Noordam te accepteren en liet hem vrij. Hij noch zijn knecht reden ooit op zondag.

Om te voorkomen dat 'vijandelijke' tanks over de weg kwamen, werd een zware muur gebouwd op de Kerkweg, juist ten westen van de bebouwing. De muur zelf, maar vooral de daarin aanwezige smalle doorgang, werden permanent bewaakt.

Om de tanks aan te zien komen, zo bedachten de Duitsers, moest er ook voldoende schootsveld zijn. Om die reden werd een tiental woningen, het gebouw van het Groene Kruis en zelfs de gereformeerde kerk gesloopt. "Ondanks alle verzet waren de Duitsers niet van dat onzalige idee af te brengen", schreef oud-gemeentesecretaris Hoogenboom later.

Bij de sloop van de percelen werd zo veel materiaal achtergehouden (eigenlijk moest alles worden afgestaan aan de Duitsers - JdG), dat het mogelijk was er een mooie noodkerk van te bouwen. De deuren van de gereformeerde noodkerk waren van Amerikaans grenen en door de vader van Jur Windhorst gekocht uit een oud grachtenpand. Het deurbeslag kwam van het seminarie van de RK Heerenschool uit Katwijk, dat gebombardeerd was, waarna dominee Dronkert, predikant van de gereformeerde gemeente, het aankocht voor de noodkerk. Na de oorlog is de noodkerk verkocht en woonhuis geworden. Op de plaats van de afgebroken kerk is de nieuwe gereformeerde kerk met pastorie en kosterwoning gebouwd.

Uiteindelijk werd zelfs de Woudwetering aan beide zijden voorzien van een gordel van prikkeldraad om te voorkomen dat individuele 'infiltranten' de verdedigingslinie zouden passeren. Hierdoor was het aanleggen van een bootje door de aanwonenden onmogelijk. Tegen het eind van de bezetting herinnerde de bezetter zich kennelijk opeens de problemen die hun voorgangers, de Spaanse bezetters, hadden gehad om Leiden te veroveren. In navolging van de Spanjaarden zetten de Duitsers een deel van het (zeer

vruchtbare) land onder water: in dit geval het westelijk deel van de Oudendijksche polder en de Veenderpolder. Voordat de Veenderpolder onder water werd gezet, was de boerderij van de familie Van Rijn aan de Aderweg 8, met behulp van vrijwel de gehele mannelijke bevolking van het dorp, omdijkt, zodat hij droog bleef. In de winter van 1944 op 1945 werd de schuur van de boerderij door de Bijzondere Strijdmacht (BS) gebruikt. Koos van der Meer ('Koos van de Basse') had er wapens opgeslagen, die waren gedropt in de Zwetpolder of met watervliegtuigen waren aangevoerd op de Braassem, waarna beurtvaarder Van der Linden uit Hillegom ze oppikte en naar de Wijde Aa bracht. Een keer kostte de wapenopslag een willekeurige voorbijganger bijna het leven. De man wandelde langs de dijk en keek in de schuur waar juist een BS-er bezig was met wapens. Even dacht hij met een verrader te maken te hebben en richtte zijn wapen op de verbouwereerde wandelaar. Gelukkig had de BS-er net bijtijds in de gaten dat de man geen kwade bedoelingen had. Als klap op de vuurpijl werd in 1944 het gemeentehuis gevorderd en moest de gemeentelijke administratie verhuizen naar de inmiddels afgebroken Christelijke Nationale School aan de Van Hemessenkade. De in het gemeentehuis aanwezige stukken, die een beeld gaven van de geschiedenis van Woubrugge, werden ondergebracht bij particulieren. In 1951 werden ze weer verzameld en ondergebracht in het museum aan de Dokter Lothlaan.

Radio uit de koffiabus

Een dorp in oorlogstijd. De bevolking van Hoogmade en Woubrugge kreeg gedurende de bezettingstijd ook steeds te maken met vorderingen door de Duitsers. Soms ging het om wollen deken, maar in andere gevallen had de bezetter paarden nodig. De vorderingen werden verricht door de burgemeester en aangezien Woubrugge en Hoogmade gezegend waren met een burgemeester die 'deugde', werd terdege rekening gehouden met de persoonlijke omstandigheden van de inwoners op wie een beroep werd gedaan. Diezelfde inwoners moesten ook, zoals alle Nederlanders, hun koper en radiotoestellen inleveren bij de bezetter. Opvallend veel

ingeleverde radio's misten wezenlijke onderdelen, die tijdens de oorlog dienst deden als ingenieus in elkaar geknutselde ontvangers, waarmee de vrije Engelse zender werd beluisterd. Eén daarvan was ingebouwd in een Van Nelle thee- of koffiebus (daarover verschillen de lezingen - JdG), die open en bloot stond uitgesteld in de etalage van C.J. Wittebol. Veel Duitse soldaten zullen de etalage diverse keren zijn gepasseerd zonder te weten langs wat voor 'verboden tuig' ze liepen: het apparaat dat belangstellenden (en wie was dat niet?) in het bezette Woubrugge via Radio Oranje vertelde hoe de stand van zaken was.

Een andere radio was ingebouwd in de bedstee van grootmoeder Stigter, die van de Duitsers 'stroom mocht houden' omdat ze ziek en bedlegerig was. Opa Kees Stigter bouwde de radio ingenieus in een hoekje van de bedstee en vader Elbert Stigter en dokter Loth bezochten de zieke vrouw om de dag om zodoende het laatste nieuws uit Engeland te horen en te kunnen doorvertellen.

Naarmate de oorlog vorderde en vooral in de grote steden werd honger een nijpend probleem. Berucht is de koude Hongerwinter van 1944, waarin veel stadsbewoners noodgedwongen naar het platteland trokken voor brandstof en etenswaren. In de plattelandsgemeente Woubrugge/Hoogmade was gedurende de hele oorlog niet echt sprake van honger. Ten eerste waren veel mensen in staat om zelf hun groente te verbouwen. Bovendien kon men bij de boer terecht als er graan gedorst moest worden of als de aardappelen geogst moesten worden. Daarnaast kwam er 'om onbegrijpelijke redenen' vaak vee in aanmerking voor noodslachting. Deze 'voedselhulp' zorgde er voor dat de eigen bevolking op gezette tijden aan een 'hartige hap' kon worden geholpen.

Maar niet alles was op deze wijze te regelen. Ook in Woubrugge reden de overgebleven fietsen op houten banden omdat rubberbanden niet te koop waren. Later werden de resterende 'goede' fietsen, die nog wél voorzien waren van rubberbanden, verstopt onder het hooi of op zolders, omdat de Duitsers waren begonnen met het vorderen van fietsen. Dankzij het werk van burgemeester Rijnders en zijn ambtenaren hadden maar liefst 600 Woubruggenaren een verklaring, waarin stond dat hun rijwiel niet

mocht worden ingenomen, maar andere moesten op soms ingenieuze wijze hun kostbare transportmiddel voor de grijpgrage vingers van de bezetter verborgen houden. Sommige fietsen verdwenen zelfs tijdelijk onder water.

Woonbootbewoner Gé van Luijn herinnerde zich lang na de oorlog:

"Omdat er steeds op onverwachte momenten werd gecontroleerd, hadden jachtwerfeigenaar Gerrit van Wijk en ik uit voorzorg een fiets aan een lijn buitenboord gehangen. Toen de Duitsers kwamen, vonden ze hem niet, maar bij het vertrek zij de leider tegen Gerrit: Haal hem er maar gauw uit, hij wordt zo nat. Hij had de fiets dus wel ontdekt, maar niet verraden."

Boomstammen

Jachtwerfeigenaar Gerrit van Wijk had niet alleen een dochter Miny, die in dit verhaal al is genoemd, maar ook een zoon Bouw. Bouw was bij het begin van de oorlog ..... jaar (XXXXXX!!!!), maar herinnert zich diverse anekdotes. Zo weet hij nog precies, dat eind 1942 een 40-tons luxe binnenschip bij de werf van zijn vader aanmeerde en dat de schipper vroeg of de werfeigenaar een ligplaats wist, waar het schip en zijn eigenaar beide konden onderduiken.

Bouw van Wijk : "Het bleek dat het schip was afgeladen met eikenhouten boomstammen met een diameter van soms wel 50 centimeter en een lengte van zeven tot acht meter. Mijn vader wees hem een plaats in Hoogmade, direct bij de Kromme Does achter het dorp. Het schip heeft er de hele oorlog gelegen en de schipper heeft niet anders gedaan dan stukken boomstam afzagen en verspreiden onder de bevolking, zodat mensen konden koken of zich verwarmen. Daarnaast werden sommige boomstammen gebruikt om in de loods van de werf schepen op te stallen. Vele jaren na de oorlog waren er op de werf nog stukken van de oorlogsvoorraad in gebruik. De schipper overleefde de oorlog. Bouw maakte ook van nabij de beschieting mee van de boot van Carsjens, waarbij Elizabeth Westmaas en Barbara Zieltjens om het leven kwamen. Hij zette op die avond, rond zes uur, zoals hij vaker

deed, met zijn roeiboort fietsers over naar de andere kant van het water (WELK WATER?????). Officieel was dat verboden door de Duitsers, maar Bouw deed het vaker, net zoals andere botenbezitters. Zijn provisorische veerboot kruiste de boot van Carsjens met daarop de dames Westmaas en Zieltjens. De boot was verder geladen met bommen uit Boskoop. Na de beschieting, die beide vrouwen het leven kostte, draaide de boot naar de wal, op de plek waar tegenwoordig het overzetveer is. Later die avond gingen Bouw en zijn vader kijken naar de plek des onheils. Hij herinnert: "In het gras zaten allemaal zwarte gaten van de inslag van de kogels. De Engelse jager had zijn best gedaan. We realiseerden ons, dat ons een zelfde lot had kunnen treffen als we een paar minuten eerder de oversteek hadden gewaagd. Dan was onze roeiboort ongetwijfeld ook onder vuur genomen."

Bouw van Wijk (TEGENWOORDIG ??????) herinnert zich ook hoe zijn vader er in slaagde om, samen met Leen Sillevis, de grote zeiljachten Attalanta van Bert Ruis en de Boekanier van Willem Ruis 'onder te laten duiken'. Boven de sloten van Martijntje, het 'buitenland' tussen de Wijde Aa en de polder, werden de schepen neergelegd. Maar niet nadat er flink was gebaggerd en gegraven was: de beide jachten hadden een diepgang van 2,30 meter en een breedte van vijf meter. Eigenlijk was alleen de lengte (17 meter) geen probleem. Over de boten werd een tuinderschuur gebouwd. De rompen van de schepen kregen een donkergroene kleur, zodat een mogelijk nieuwsgierige Duitser niet meteen twee fraaie jachten zag liggen. De 20 meter lange masten werden opgeslagen in de groene loods van de Woubrugse Jachtwerf.

"Voor ons jongens was het ook verboden terrein", herinnert Bouw zich. Maar de list slaagde: beide boten kwamen ongedeerd de bezettingsjaren door. Helaas ging dat niet op voor eigenaar Willem Ruis: hij werd in de oorlog gefusilleerd. Zijn schip De Boekanier is na de oorlog in Engelse handen gekomen en zeilt nog steeds. De Attalanta werd aanvankelijk gekocht door Gerrit van Wijk, Bouw's vader. Daarna kwam de boot in Amerikaanse handen.

'Bootschouw'

De Duitsers hadden grote belangstelling voor de jachten die op de werf van Van Wijk lagen. In totaal werden er zes in beslag genomen en naar Duitsland getransporteerd. Bouw van Wijk herinnert zich hoe hij een keer met zijn vader zo'n 'bootschouw' meemaakte.

"Als de Duitsers een boot in beslag wilden nemen, plakten ze er witte papieren van ongeveer tien bij vijftien centimeter op. Een van de gemarkeerde boten was de Margaretha van mevrouw Demeyere. Mijn vader kreeg het voor elkaar het plakkaat te verwijderen en plakte het vervolgens op het tien meter lange zeiljacht Neerlandia, eigendom van een man van wie bekend was dat hij NSB-lid was. Samen met de andere in beslag genomen jachten werd de Neerlandia op transport gesteld naar Duitsland, maar ik herinner me nog goed hoe 's avonds, tegen het donker worden, een grote zwarte sleepboot voor de wal kwam met achter zich twee jachten: de Neerlandia en een blanke Regenboog, de 58. Van het eerste schip was dus duidelijk geworden dat het van een NSB-er was, maar het andere jacht was van een bakker uit Amsterdam en werd per abuis terugbezorgd."

Bouw herinnert zich nog andere typische oorlogsverhalen. Bijvoorbeeld hoe Bert Bokhoven midden in een oorlogswinter 's avonds om half tien over het bevroren ijs een groot varken van Roelofarendsveen naar Woubrugge zou overbrengen. "Bij het huis van Endhoven ging de slee door het ijs in de vaargeul en het varken schreeuwde moord en brand. 'Nog nooit een varken zo horen gillen', hoor ik mijn vader nog zeggen. En dat kwam slecht uit, want op de brug van Woubrugge waren altijd Duitse bewakers. Uiteindelijk was het beest gewend aan het koude water en hield zijn snuit. Met heel veel moeite hebben ze hem weer op het ijs gehesen en hun weg vervolgd."

Een andere anekdote laat zien hoe soms met bluff een drama kon worden voorkomen. Regelmatig meerde een Duitse sleepboot aan bij de werf van Gerrit van Wijk. De Duitsers aan boord ruilden dan grote stukken steenkool voor hun kolengestookte schip tegen boter, kaas en andere etenswaren. "Op een keer lag de boot aangemeerd toen er juist een Engelse jager overvloog", vertelt Bouw. "De Duitser ging aan boord om te schieten vanaf het mitrailleursnest

voorop de boot. Maar mijn vader riep dat hij dat beter niet kon doen, omdat we hem dan wel mores zouden leren." De soldaat bezweek voor de bluf en de jager verdween.

Bouw herinnert zich ook nog hoe zijn vader, werkloos architect Gé van Luijn van de woonboot en anderen 's avonds na spertijd vaak aan het 'knikkeren' waren, een soort biljartspel. "Soms verbaasde het me dat ik 's nachts naar de wc moest en ze dan nóg bezig zag. Ik vroeg me af of het spel ze niet ging vervelen. Later begreep ik dat ze het knikkerspel vaak speelden als excuus, om tegelijkertijd de wacht te houden als er iemand, bijvoorbeeld burgemeester Rijnders, een nacht zat ondergedoken in een van de motorjachten." Gé van Luijn weet nog hoe de mannen een keer hun hart vasthielden toen Gerrit een telegram had gestuurd aan mr E.S.F. Graaf van Bylandt (die vaak bij Van Wijk onderdook - JdG) met de cryptische boodschap 'Hedenavond knikkerfeest'.

"We hielden ons hart vast dat de Duitsers het telegram zouden onderscheppen en verkeerd zouden uitleggen. Bijvoorbeeld: vanavond beschieting of bombardement. Maar we hadden écht gewoon een knikkerfeest."

Een jaar voor het einde van de oorlog beslisten de Duitsers dat een groot aantal vaarwegen verboden moest worden voor de zeilvaart. Alle pleziervaartuigen werden door de Duitsers verordonneerd naar het Merwedekanaal. De bepaling betrof ook de gemeente Woubrugge: de Braassemermeer, het Paddegat, de Woudwetering en de Heimanswetering vielen binnen de gemeentegrenzen. Na bestudering van de nieuwe voorschriften riep burgemeester Rijnders de eigenaren van de lokale jachtwerven bij elkaar en besprak met hen de maatregelen die nodig waren om de zeilvloot te beschermen. Een concentratie van de vaak kostbare schepen zou plundering in de hand werken, was de algemene vrees. Uit Woubrugge bereikte geen enkel schip het Merwedekanaal. Ze 'doken alle onder' in de poldersloten, ver van het verboden water, of werden onklaar gemaakt, zodat ze in reparatie gehouden moesten worden op de werven. Maar het doel was bereikt: bij controle door de Scheepvaartinspectie was echter geen schip te zien in de verboden wateren, zodat het er op leek dat in Woubrugge de bepalingen stipt waren nageleefd.

Stroom

In de loop van de bezetting verminderde allengs de hoeveelheid elektrische stroom die voor de gebruikers beschikbaar kwam. Op 15 december 1940 zag het Rijkskolenbureau zich genoodzaakt over te gaan tot rantsoenering, waarbij de gebruiker aanvankelijk nog 100 procent van de hoeveelheid uit de voorafgaande periode kreeg toebedeeld. Maar met ingang van 1 juli 1941 veranderde dit percentage al in 75. Uiteindelijk, per 7 december 1944, kwam de afsluiting van nagenoeg alle stroomafnemers. De belangrijkste aansluitingen, die voor het leven en de gezondheid van inwoners noodzakelijk waren, kregen nog wel geleverd. Burgemeester Rijnders zorgde er persoonlijk voor dat de maatstaf daarvoor zo ruim mogelijk werd genomen, zodat diverse illegale radio's konden blijven ontvangen.

De tijdens de oorlog werkloze architect Gé van Luijn herinnert zich de afsluiting nog goed.

"Dit werd voor ons een geheel nieuw tijdperk: dat van de 12-volts-elektra. Accu's waren wel aanwezig in diverse opgelegde schepen, maar om ze op te laden beschikten we over slechts één windcharger: die van mijn boot. In de haven was echter onvoldoende wind om een behoorlijke productie te leveren. Gerrit van Wijk heeft toen een paal bemachtigd van zo'n negen meter lengte. Die hebben we in de tuin gezet en de windmolen in de top gemonteerd. Dat gaf een beter resultaat. We hadden fietslampjes gemonteerd op de fitting van normale gloeilampen waarvan we het glas hadden weggeslagen, zodat ze in de bestaande huisinstallatie gebruikt konden worden. Als je de huisinstallatie dan aansloot op een volle accu, dan had je overal in huis 12-volts licht. We noemden de lampen twee- en driepitters, naar het aantal fietslampjes dat op de glimmende blikken plaatjes was bevestigd. Als we nu maar volop accu's konden vullen, dan hadden we een gat in de markt gevonden.

De oplossing voor het laden vonden we uiteindelijk in het huis van Sillevis, een oud-KLM-vlieger, die inmiddels was ondergedoken. Omdat Sillevis er niet was, was zijn huis niet van de stroom

afgesloten. En het toeval wilde dat Gerrit de sleutel had van het huis. Nu konden we volop accu's laden en ruilen voor eten. We kregen een aardig handeltje: naast het laden van de accu's leverden we ook lampjes en sloten accu's aan op de huisleiding."

Arbeidsinzet

Hitler had het bij herhaling gezegd: elke soldaat aan het front moest weten dat er 18 'noeste werkers' aan het thuisfront voor hem aan de slag waren. Maar het werd steeds moeilijker aan deze zelfgeformuleerde eis tegemoet te komen. De Nazi's streden aan steeds meer fronten en hadden daarvoor hun jonge mannelijke bevolking nodig. Dus werden de arbeidskrachten uit de fabrieken en boerenbedrijven in het Duitse achterland gehaald. De daar opgevallende plekken moesten worden ingenomen door slaven uit de bezette gebieden. De 'arbeidsinzet' was een van de zwaarst op het Nederlandse volk drukkende maatregelen. Ze begon al in augustus 1940 met het misleidende argument dat het nuttig was om 'werklozen aan den arbeid te zetten'. De organisatie van de deportatie werd in handen gegeven van de Rijksarbeidsbureau's, die er een behoorlijk slechte naam door kregen.

Er zijn in de oorlogsjaren veel Woubruggenaren opgepakt en in Duitsland tewerkgesteld. Niet alle namen van die mensen zijn bekend. Een naam die wél bewaard is gebleven, is die van Jan Roosemalen, die in 1942, 20 jaar oud, in Leiden werd opgepakt en op transport werd gesteld naar het eiland Schwindemünde in de Oostzee. Daar moest hij werken op scheepswerf 'Burgmeister', een werf waar houten kotters en mijnenvegers werden gebouwd. Na twee maanden ontdekte Jan dat er op de werf nog een andere Woubruggenaar werkte: Gerard Slingerland. Later werd hij overgeplaatst naar een andere locatie van het bedrijf in Bremenburg. Toen Jan met kort verlof mocht dook hij onder in Ter Aar en Woubrugge, maar uiteindelijk werd hij opnieuw opgepakt in Leiden en weer op transport gesteld. Deze keer naar Wesel am Rhein. Daar heeft hij echter nooit werk verricht omdat de stad plat was gebombardeerd door de geallieerden. Jan kwam terecht in Mill in Brabant, dat een half jaar eerder was bevrijd dan het noorden en

westen van Nederland. Hij zette zich daar in bij de wederopbouw van het plaatsje Overloon, dat later bekendheid verwierf door het Oorlogs- en verzetsmuseum.

Hoewel het gemeentelijk apparaat niet bij de deportatie betrokken was, nam burgemeester Rijnders het initiatief om het wegvoeren van burgers uit Woubrugge zo veel mogelijk tegen te gaan. Op 12 mei 1943 kreeg Rijnders het bericht dat alle mannen tussen de 18 en 35 jaar zich moesten melden.

In het kader van de sabotage-werkzaamheden werd meteen al afgesproken dat het arbeidsbureau de mannen die om een aanmeldingsformulier kwamen, niet zou registreren. Daarnaast ging burgemeester Rijnders er van uit dat gemeentepersoneel niet voor deportatie in aanmerking kwam. Later bleek het mogelijk jongens uit de land- en tuinbouw en de veeteelt vrijgesteld te krijgen. "Ieder uitstel was belangrijk", zei Rijnders later. Hij voerde in korte tijd diverse gesprekken met diverse instanties, zoals de Provinciaal Voedselcommissaris in Den Haag, om rapporten over de 'onmisbaarheid' van de opgeroepen jongens en mannen op te stellen en te ondertekenen. Rijnders vroeg en kreeg bovendien medewerking van een ambtenaar van het arbeidsbureau om de oproepen te vertragen. Veel boerenzonen uit Woubrugge kregen een vrijstelling.

Een half jaar later vaardigden de Duitsers nieuwe maatregelen uit, waardoor de vrijstellingen op losse schroeven kwamen te staan. Maar in de tussentijd hadden burgemeesters en ambtenaren uit de streek een nieuw sabotageplan bedacht. Dat plan was ontstaan in november 1943. Op het gemeentehuis van Woubrugge hadden burgemeesters, een vertegenwoordiger van het Bureau Oogstvoorziening uit Haarlem, een vertegenwoordiger van de Voedselcommissaris uit Den Haag en vertegenwoordigers van het arbeidsbureau (Rijnders: "Allen goede Nederlanders") besloten nieuwe verzoeken voor vrijstelling in te dienen via het bureau van de gemachtigde voor de oogst in Haarlem. De verzoeken kwam langs onnodig veel schijven (gemeentesecretaris, arbeidsbureau, Bureau Oogstvoorziening) tot stand. Doel van de plannenmakers: tijd winnen. Daarnaast werden jongemannen naar het arbeidsbureau in Leiden gestuurd met een verklaring van de

burgemeester en de Inspectie van de Volksgezondheid dat er in het gebied tyfus voorkwam en dat de jongens nog onderzocht moesten worden om zeker te zijn dat zij vrij van de ziekte waren. Op deze verklaringen gaven de Duitsers meestal uitstel van deportatie naar Duitsland.

Mond- en klauwzeer

Op Sinterklaasdag 1943 kreeg Rijnders een onverwacht presentje. De directeur van het bijkantoor van het arbeidsbureau in Alphen aan den Rijn liet hem weten dat de Duitsers opeens bang waren dat de op verschillende bedrijven heersende besmettelijke ziekte mond- en klauwzeer door gedeporteerde mannen zou kunnen worden overgebracht naar Duitse boerenbedrijven. "Nieuwe mogelijkheden!" was de enthousiaste reactie van de burgemeester. Na contact met de veeartsenijkundige inspectie kwam Rijnders op een totaal van 101 bedrijven met de ziekte. Binnen de kortste keren heerste er - volgens de officiële papieren - steeds meer mond- en klauwzeer en werd het kwaad opvallend slecht bestreden: was de ene boerderij weer 'gezond', dan stak het kwaad bij de buurman op. Het gevolg was dat van deportatie naar Duitsland lange tijd geen sprake kon zijn.

Toch hadden de Duitsers de sabotagepraktijken in Woubrugge wel door. De 'Fachberater' van het arbeidsbureau liet dat burgemeester Rijnders een keer duidelijk weten. Het weerhield hem er niet van te blijven zoeken naar middelen om uitzending van Woubrugse mannen te voorkomen. Na verloop van tijd was het algemeen bekend dat er op de gemeentesecretarie meestal wel een oplossing werd gevonden. Zo werd onder meer de vrijstelling van uitzending voor brandweerpersoneel tussen de 18 en 35 jaar aangegrepen om jongemannen, die op geen enkele andere wijze voor vrijstelling in aanmerking kwamen, in het brandweerkorps op te nemen. Op die manier werd zeker veertien mannen uitzending bespaard. Alles bij elkaar zijn niet meer dan vijftien jongens uit Woubrugge voor de arbeidsinzet naar Duitsland vertrokken. Achteraf kan worden vastgesteld dat het in alle gevallen om mannen ging, die niet eerst op het gemeentehuis hadden geïnformeerd naar mogelijkheden om

aan de deportatie te ontkomen. Rijnders na de oorlog: "Van al degenen die zich om hulp tot de gemeente hebben gewend, werd niemand uitgezonden, noch uit het dorp Woubrugge, noch uit het dorp Hoogmade."

De Dageraad

Een belangrijke werkgever in Woubrugge was Theo Boot (what's in a name...) van scheepswerf De Dageraad. Boot werd in 1943 geconfronteerd met de Duitse Herr Bautzer, die 'Fährprämen' wilde laten bouwen om naar Duitsland te kunnen varen. De schepen moesten 45 meter lang worden. Te groot voor de capaciteit van de werf. Kort voor zijn overlijden, in juli 1996, vertelde Theo Boot aan zijn nicht Miny Lemkes-Van Wijk het vervolg van het verhaal. "Daarna verscheen op de werf de Duitse machinist Oldenburg. Hij vertelde dat er drie vissersschepen onderweg waren naar de werf. De eerste was van een bakker uit Katwijk en werd voor militaire doeleinden afgekeurd. De twee andere, waaronder de Katwijk 141, moesten worden verbouwd. Herr Oldenburg kwam met tekeningen en eiste dat die strikt werden aangehouden. Dat was prachtig, want er zaten fouten in. Zo was het dekhuis 3,5 meter hoog getekend. Jammer genoeg kwam een commandant uit Cherbourg kijken en zag de fout. Hij had het onmiddellijk over sabotage, maar wij konden onnozel op de tekeningen wijzen en zeggen: 'Meet u maar na. We hebben gedaan wat op de tekening staat. We vonden het wel raar, maar we hebben hier geen verstand van oorlogsschepen.' Er moest anderhalve meter worden afgebrand."

Toen de Duitse bemanning aan boord kwam, maakte het werfpersonnel ze bang met opmerkingen over de zeewaardigheid van het schip. Zo zouden de motoren te licht zijn om tegen de sterke kuststroom in Cherbourg te bereiken, het eerste reisdoel. Boot: "Toch vertrokken ze. Maar niet voor lang: al snel lagen ze weer voor de werf met schade omdat de boten op elkaar waren gebotst."

Ook moesten de motoren nagekeken worden. Dat deed Freek Blom, een van de werknemers van de werf. Hij voerde de compressie daarbij steeds zo hoog op, dat de potdeksels

doorgloeiden.

Boot: "Bij het tewaterlaten werd gezegd: in het water direct starten een aan de kant gaan liggen. De bemanning deed het en de motor sloeg compleet op hol. Er klonk een knal, we zagen rookwolken en er vloog een cilinder af, die een prachtige deuk in de tank sloeg. De Duitse toezichthouder brulde alweer 'Sabotage!' en was woest. De commandant uit Cherbourg wist raad: hij had nog een 80 pk motor en die kon er zó in. Maar de Duitser weigerde. Hij vond het een 'Scheissmotor'. Vervolgens kwam er een AWA-motor, maar er was een klein probleem: er zat geen inbouwtekening bij. Alleen een soort aansluitschema. Toen alles klaar was wist de dienstdoende Duitser, August, niet hoe hem aan de praat moest krijgen. Later bleek dat de motor in de verkeerde stand had gestaan."

De Dageraad zag de boot weer snel terug: de Duitsers waren bang om met het vaartuig over de Noordzee en het Kanaal naar Cherbourg te varen en lieten ter hoogte van Rotterdam een lager uit de motor lopen. Daarna gingen ze voor de derde keer op pad.

Boot: "Onderweg is het schip door een Engels vliegtuig in brand geschoten. De bemanning bracht het er levend vanaf, behalve juist August."

Het werfpersonnel ging inmiddels verder met zijn pesterijen. Zo werd op een dag de naast de werf gelegen Katwijk 50 van rederij Ouwehand door Engelse vliegtuigen beschoten. De Duitsers schoten terug en vervolgens door het werfpersonnel gepest met het verhaal dat een Duitser hadden neergeschoten. De Duitsers geloofden het verhaal en waren een paar dagen doodsbang voor mogelijke represailles van eigen superieuren.

"De Dageraad" speelde ook een rol in het voorkomen dat Woubruggenaren in de Duitse Arbeitseinsatz terecht kwamen. Bij bosjes kregen mensen een baan op de werf aangeboden, die hen de benodigde 'Ausweis' opleverde.

In oktober 1944 sloot de werf omdat er geen werk meer was.

Nauwelijks een half jaar later echter, na de bevrijding, werd het werk hervat. En hóe: veel binnenschepen en vissersboten hadden in brand gestaan of waren onder water gelopen en moesten worden gerepareerd.

Burgemeester Rijnders

Dick Rijnders was burgemeester van Woubrugge tussen 1941 en 1946. Bij het uitbreken van de oorlog was hij burgemeester van Oude Tonge. Op aandrang van de Duitse bezetter was hij daar echter voor vier maanden geschorst omdat gemeente-ambtenaren werden gearresteerd voor het verhandelen illegale blaadjes.

Rijnders zwierf rond, onder meer om het verzet onder burgemeesters op te zetten. Daarbij had hij veel contact met de belangrijkste rijksambtenaar voor het binnenlands bestuur, secretaris-generaal Frederiks en met waarnemend commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland Bolsius.

Frederiks had Rijnders gevraagd burgemeester te worden van Woubrugge, maar deze weigerde om principiële redenen: hij aanvaardde geen benoeming door de Duitse commissaris Dr. Schwebel (hoewel deze zich correct gedroeg en meer tijd kwijt was met rijkscommissaris Seyss-Inquart met dan de burgemeesters).

Rijnders kreeg via diverse kanalen te horen dat koningin Wilhelmina achter zijn benoeming stond (al werd het koninklijk besluit met zijn benoeming ook na de oorlog niet gevonden) en moest zich gaan bezighouden met het organiseren van het verzet in Woubrugge, net als de nieuwbenoemde burgemeesters Schokking in Hazerswoude en Mumsen in Waddinxveen.

Na de oorlog schreef Rijnders een soort 'verantwoording' van zijn taakvervulling in de bezettingsjaren. Daaruit blijkt ook hoe de burgemeester zijn taak opvatte. Een citaat:

"In mei 1937 werden door de Regeering eenige aanwijzingen gegeven, betreffende de houding, aan te nemen door bestuursorganen van het rijk, de provinciën en de gemeenten, in geval van een vijandelijken inval. Uit deze aanwijzingen blijkt duidelijk, dat de Regeering wenschte, dat het bestuursapparaat zoolang mogelijk zijn taak bleef vervullen om de bevolking voor te lichten betreffende de houding, welke deze tegenover den vijand en zijn organen had aan te nemen, om den in den regel zwaren druk, welke aan een bezetting door den vijand is verbonden, zoo goed mogelijk naar draagkracht en billijkheid over de bevolking te verdelen, om zoo nodig als tusschenpersoon op te treden tusschen

de vijandelijke militaire autoriteiten en de bevolking, en om bij de verantwoordelijke instanties krachtig protest aan te tekenen, wanneer deze instanties zelf, of wel daaraan ondergeschikte organen of personen, handelingen zouden plegen, welke volkenrechtelijk niet geoorloofd zijn."

"Deze zienswijze van de Regeering", vervolgt Rijnders, "is in de vijf oorlogsjaren volkomen juist gebleken. De ervaring van de bezetting heeft geleerd, dat, indien de Nederlandsche Bestuursorganen zich zouden hebben onttrokken aan deze taak, daarvan het gevolg zou zijn geweest, dat de vijand verschillende aangelegenheden geheel naar eigen inzicht zou hebben geregeld en daarvoor nog veel meer zijn eigen ambtenaren zou hebben aangesteld, die zich van het maatschappelijk leven van de bevolking weinig zouden hebben aangetrokken, behalve om de eigen belangen ten aanzien van de oorlogvoering veilig te stellen. Het lot van de bevolking zou daardoor veel zwaarder zijn geweest." Rijnders begon zijn werk in Woubrugge op 1 augustus 1941 met een bescheiden installatieplechtigheid. De bevolking van zijn nieuwe gemeente wist in eerste instantie niet of de nieuwe burgemeester pro- of anti-Duits was. "Ik kon ze ook niet vertellen dat ik was benoemd door koningin Wilhelmina", vertelde Rijnders later. "Daarom liet ik mijn wethouders Donker uit Woubrugge en Lieverse uit Hoogmade en gemeentesecretaris Schaminée weten dat ik niet kwam om de Duitsers te helpen. Zij zorgden er op hún beurt voor dat dit de bevolking ter ore kwam."

Winston en Franklin

De nieuwe burgemeester had in eerste aanleg geen eigen woning. Daarom nam hij zijn intrek in het zomerhuis van Angenent. Later bewoonde hij het huis 'Jacobsoude', dat de gemeente kocht van oud-burgemeester Boddens Hosang (na het vertrek van de laatste burgemeester van Woubrugge, Brouwer de Koning, in 1992 werd het tussen de huidige jachthaven van Van Wijk en restaurant De Weger gelegen huis weer verkocht).

Rijnders had joodse onderduikers in huis, zoals een mijnheer De Vries en de eerder genoemde Joke Verdoner. Andere onderduikers

bij Rijnders waren Van Panhuis en jonkheer Sandbergen. Helaas vertrok de adellijke onderduiker op een dag naar huis, kasteel te Speuld. Hij werd gearresteerd en stierf later in Neuengamme. Huize Rijnders was ook de vaste plek voor een tiental hongerigen, onder wie mensen met hongeroedeem. De burgemeester kwam aan het eten via boer Leen Donker. Rijnders later: "Dat was maar goed ook, want van mijn jaarsalaris van 3.025 gulden, waarvan ook nog eens de huur van mijn woning moest worden betaald, kon niet tien mensen extra te eten hebben."

Ook moest Rijnders inkwartiering toestaan van SS-ers uit Litouwen en Oostenrijk. Ze werden ondergebracht op zolder, terwijl op hetzelfde moment wapens van het verzet in de kelder lagen opgeslagen en joodse onderduikers het huis bevolkten. Het huis van de burgervader diende ook nog een tijd als alternatieve vergaderzaal nadat rijkscommissaris Seyss-Inquart de gemeenteraden officieel ophief. Een bijzondere band had Rijnders met zijn twee konijnen, Winston en Franklin. Hij groette ze elke morgen beleefd en kon het niet over zijn hart verkrijgen ze voor het kerstmaal te slachten. Daarom ruilde hij ze bij een slager voor ander vlees. Later had hij het sterke vermoeden met kattenvlees te zijn afgescheept. Rijnders' vrouw maakte zich intussen verdienstelijk in een organisatie die voorlichting gaf over koken met de schaarse voedingsmiddelen die het oorlogsmenu te bieden had.

De werkplek van de burgemeester was het gemeentehuis of elke andere plek waar hij op dat moment meende te moeten zijn. Bij een paardenvordering bijvoorbeeld. Daarbij verplaatste hij zich per fiets. De gemeente herbergde veel onderduikers, waardoor er veel verloop was. Het gemeentehuis telde daarom meer 'personeel' dan strikt genomen noodzakelijk was. Maar er werd, onder leiding van gemeentesecretaris Schaminée (die later burgemeester van Zevenbergen werd) veel nuttig werk verricht. Zo bestond de bezetting van de gemeentesecretarie uit de onderduikers Van Panhuis, jonkheer Sandbergen, Begemann (later directeur van het bedrijf van zijn vader) en een jonge advocaat uit Leiden. Er werden veel valse persoonsbewijzen en distributiekaarten gemaakt. Daarbij werd dankbaar gebruik gemaakt van de resultaten van een overval

op het distributiekantoor van Alphen aan den Rijn, waarbij helaas de directeur was omgekomen. Rijnders zelf bezat een vals persoonsbewijs op de naam Roos (de naam van zijn dochter).

Tyfus

Rijnders voorkwam massa-arrestaties voor bijvoorbeeld de Arbeitseinsatz door, met behulp van de rijksinspectie, te verkondigen dat er in de streek tyfus en mond- en klauwzeer heerste. Het kwam hem op een fikse reprimande te staan van de Duitse Ortscommandant Stemmer in Gouda, die hem toebeet, dat "iedereen, van Shanghai tot Chicago wist dat tyfus besmettelijk is, behalve kennelijk de burgemeester en de bevolking van Woubrugge".

De Ortscommandant dreigde Rijnders te arresteren en te ontslaan. Staande voor een grote wandkaart van de provincie Zuid-Holland toonde hij de burgemeester over welk gebied hij de macht bezat. Hij kon alle burgemeesters in dat gebied "kraken" als het nodig was, zo liet hij weten. "Later bleek mij dat de man niet vrij was van sterken drank", noteerde Rijnders in zijn 'Oorlogservaringen van een plattelands-burgemeester'.

Voortijdige informatie over op handen zijnde acties ontving Rijnders van een informant op de SS Ortskommandantur in Leiden. Een man die rondliep in Duits uniform, maar van wie Rijnders zelfs ná de oorlog de naam niet te weten kwam.

Het strategisch belang van Woubrugge werd later in de oorlog groter. Door de gemeente liep een belangrijke waterweg, waarop schepen vanuit de lucht werden aangevallen. De gemeente werd in een vesting veranderd om mogelijk oprukkende geallieerde troepen vanuit het westen de doortocht te beletten. Daarvoor werd onder meer de eerder genoemde tankval gegraven en werden een deel van de polder Oudendijk en de gehele Veenderpolder onder water gezet. Om de boerderijen in de Veenpolder en de Oudendijkschepolder te beschermen, evenals de begraafplaats van Woubrugge, legden vrijwilligers dijken aan. Daardoor kwamen uiteindelijk slechts één boerderij en twee kleine arbeiderswoningen onder water te staan. Alle andere boerenbedrijven, een groot

gedeelte van de bebouwde kom en de begraafplaats bleven gespaard. De werkzaamheden werden verricht onder toezicht van oud-burgemeester Bauman van Woubrugge. Bauman was op 13 september 1928 uit Woubrugge vertrokken omdat hij tot burgemeester van Overschie was benoemd. Later werd hij burgemeester van Oegstgeest. In de oorlogsjaren was hij evacuatiecommissaris in Zuid-Holland.

Om het schootsveld te verbreden kwam een NSB-er met het plan om een groot deel van het dorp, vanaf het huis van burgemeester Rijnders tot hotel-café "Het Oude Raedthuys" af te breken. Zelfs de Duitsers vonden dit plan bij nader inzien te vèrgaand. Uiteindelijk werden slechts (...) de gereformeerde kerk en een paar huizen afgebroken.

Een bang avontuur beleefde Rijnders toen hij werd uitgenodigd door de SS Ortskommandant om te komen praten over het protest in de gemeente tegen de bouw van de vestingwerken, waarvoor een deel van het dorp zou worden afgebroken. Rijnders en zijn collega Hoogenboom van Ter Aar vertrokken per (op afvalhout gestookte) taxi naar Leiden. Bij de boerderij van Zwetsloot waarschuwde een kind voor overvliegende gevechtsvliegtuigen, die, zoals eerder gemeld, regelmatig vluchten uitvoerden en auto's bestookten om het verkeer te ontregelen. Rijnders en zijn collega vluchtten uit de auto en hij belandde uiteindelijk in de nog warme bedstee van de boerderij van boer Zwetsloot. De auto werd door kogels dusdanig beschadigd dat de tocht naar Leiden moest worden afgeblazen.

De luchtkijker

In 1944 gooiden Engelse jachtbommenwerpers een paar maal kleine zeemijnen uit boven het Braassemermeer. Als 13-jarige jongen mocht Wim Buis soms meevaren op de 'Voorwaarts', het schip van Cornelis ("opa") Westdijk. Opa Westdijk voer in het najaar het traject Woubrugge-Halfweg v.v. en vervoerde pulp (afval van suikerbieten), dat de boeren als voer voor hun koeien gebruikten. Het veevoer werd 's nachts geladen bij de suikerfabriek in Halfweg en overdag gelost in Woubrugge. In de namiddag vertrok de boot weer richting Halfweg. Dag in, dag uit. In de

herinnering van Wim Buis was opa de onverschrokkenheid zelf. "Hij trotseerde vrijwel alle regels die de Duitse bezetter de binnenvaart had opgelegd."

Maar Buis zag ook de schaduwkanten: "Onverschrokkenheid en eerlijkheid waren zijn positieve kenmerken, zijn matige schipperskunst en soms ongeremde driftbuien overschaduwden die eigenschappen. Zijn handelwijze was vaak dan ook bepaald onstuimig te noemen, maar als jongen van 13 zag ik dat niet. Ik was één en al verering voor deze man, die me liet meevaren naar, voor mijn jeugdige begrippen, verre streken van het land, vaak ook in gezelschap van oom Izaak als tweede schipper. Oom Izaak was groot en sterk. Daarnaast was hij doof en had een monotone, maar zeer luide stem. Ook voor oom Izaak had ik grote bewondering: hij schaatste en zwom als een der besten van Woubrugge en, anders dan opa, was hij een uitstekend schipper. Dat leverde dus nog wel eens woordenwisselingen op met opa, die in het schipperen minder bedreven was. Oom droop dan maar af naar de machinekamer, die er daardoor uitzag alsof de koningin elk moment voor een inspectie zou kunnen langskomen."

De tochten met de 'Voorwaarts' waren niet zonder gevaar, enerzijds vanwege mogelijke aanvallen door de Engelse Spitfires, anderzijds door de aanwezigheid van mijnen in het Braassemmeer. Wim Buis herinnert zich hoe het schip voor de overtocht van Woubrugge naar Oude Wetering diverse keren bij het Paddegat moest wachten op een oude mijnenveger van de Kriegsmarine, die tijdens de tocht voorop voer, in het kielzog gevolgd door de 'Voorwaarts' en andere schepen.

"Een onmisbaar bemanningslid was Hannes Posthumes", vertelt Buis. "Hannes was met klompen aan geboren, zoals opa zei. Hij droeg ze altijd en overal. Behalve aan boord. De voornaamste taak van Hannes was het om, klomploos zittend op het bovendek van het kleine vooronder, het luchtruim af te speuren. We waren doodsbenuwd voor de Spitfires, want die stonden er om bekend dat ze al het rijdende en varende verkeer bestookten met hun boordgeschut. De vaste speurtaak van Hannes leverde hem de bijnaam op van 'de luchtkijker'."

In de oorlogstijd was het vinden van goeie brandstof een van de

vele kleine ongemakken. Dieselolie was nauwelijks verkrijgbaar en een bekende methode om toch te kunnen rijden of varen was het mengen van de diesel- met teerolie. Opa Westdijk paste deze mengmethode ook toe, zodat het schip, zoals Wim Buis zegt, vaak onzichtbaar was voor mensen aan de wal: "Er hingen enorme zwarte rookkolommen achter de boot. Bovendien viel de motor met grote regelmaat stil. Dan dreef de boot naar de wal en moest het dekvolk, dat daarin langzamerhand grote behendigheid kreeg, met pikhaken aan de weer om verder onheil en averij af te wenden."

"Op een van onze tochten naar Halfweg was, ergens tussen Oude Wetering en De Kaag, de motor weer eens uitgevallen. Eenmaal afgemeerd dook oom Izaak de machinekamer in om van alles te demonteren, schoon te maken en weer op zijn plaats te knutselen. Dat ging, zoals steeds, gepaard met klaterend vallende sleutels en veel geblaas. Zodra het karwei geklaard was stak oom zijn besmeurde hoofd bovendeks en riep: 'Klaarr, kan vaaarrr!' Zo ging de tocht verder met alle bemanningsleden op de hen toegewezen post. Bij de brug in Hillegom liet opa nog even een staaltje van zijn schipperskunst zien. De brug werd niet alleen voor òns 'gewipt', maar ook voor een ons tegemoetkomend schip. En aan dat schip had de brugwachter met een armzwaai voorrang verleend. Opa had de armzwaai niet gezien of dacht dat hij ruimte genoeg had om de brug als eerste te passeren, in elk geval gaf hij volle kracht vooruit. Te laat bemerkte hij dat zijn doorvaart niet lukte en smet de hendel in één keer in de stand 'volle kracht achteruit'. Maar de vaart zat er nog goed in. Het gevolg was rampzalig: met een grote klap en veel gekraak voeren we een afgemeerde roeiboot aan flarden en vervolgens ramden we een meerpaal. Door de klap sloeg de boot terug en ramde aan bakboordzijde een andere meerpaal. Ik zal nooit het gezicht van oom Izaak vergeten na de eerste klap. Met verschrikte blik keek hij uit de machinekamer en riep: verdom, wat gebeurt!?"

Verhaaltjes uit een dorp in oorlogstijd...

Razzia's

In Hoogmade en Woubrugge zelf werd de bezetting aan den lijve ondervonden, maar er waren ook inwoners die de oorlog op geheel andere wijze ervoeren. Bijvoorbeeld omdat ze werden opgepakt en in Duitsland aan het werk werden gezet. Drie jonge inwoners van Hoogmade overkwam dat. Hun verhaal geeft weer een heel ander beeld van de oorlog en de wijze waarop die ingreep in de levens van gezinnen.

Net als de rest van Nederland werden Woubrugge en Hoogmade in de oorlog regelmatig opgeschrikt door razzia's, grootscheepse 'oppak-acties' door de Duitsers van mannen tussen de 16 en 60 jaar, met het doel de mannen af te voeren naar Duitsland voor tewerkstelling.

Vaak werden zulke acties voorafgegaan door een al dan niet terechte geruchtenstroom. Van Adriaan Buis is bekend dat hij, soms samen met zijn buurman Mees van Leersum, bij het horen van zulke geruchten naar de kerk vluchtte om daar te schuilen in het kerkorgel. Vaak was het loos alarm en even vaak kwamen de Duitsers zonder dat hun komst door geruchten was aangekondigd. Eind januari 1944 was er zo'n razzia. De Duitsers omsingelden Hoogmade en waren van plan zo veel mogelijk werkkrachten op te pakken. Velen zochten een plaats om onder te duiken en vluchtten over de bevroren Does. Sommigen lagen verstopt onder de Vlietmolen en anderen onder het hooi. Jo Hoogenboom, dochter van politieman Hein Hoogenboom, herinnert zich hoe haar broer op verjaarsvisite was bij zijn peettante aan de Boskade en zich daar verstopt hield tussen de aardappelen. Arie Hoogervegt verstopte zich in een huis naast de ouders van Jo. De soldaten controleerden alle woningen, ook die van de familie Hoogenboom. Ze stampten op de vloer van het kleine keukentje en hoorden daardoor dat er zich een holle ruimte onder de keukenvloer bevond. In die ruimte, van amper veertig centimeter hoog, bewaarde moeder Hoogenboom Keulse potten met gezouten groente. En op dat moment... ook drie opeengepakte onderduikers. Of hij even met zijn bajonet in de vloer mocht steken, vroeg een van de Duitse soldaten. 'Natuurlijk', antwoordde moeder Hoogenboom zonder een spoortje van twijfel. De bluf werkte. De soldaat stampte nog wat op de vloer en verliet de woning, tot grote opluchting van de

onderduikers. Arie was inmiddels minder gelukkig: toen hij zijn hoofd door het wc-raampje stak om te zien of de kust veilig was, stond hij oog in oog met een Duitser...

Een aantal mannen werd opgepakt en naar Leiden vervoerd, waar later die dag een aantal werd vrijgelaten in ruil voor kaas. Voedsel was schaars en werd dus als betaalmiddel gebruikt.

Op 26 januari 1945 was het weer eens prijs: zo'n tweehonderd Duitse soldaten en overgelopen Russische militairen openden de jacht op de jonge mannelijke inwoners van Hoogmade met het doel ze weg te voeren naar Duitse steden, fabrieken of boerderijen om daar het werk te doen dat bleef liggen omdat het leger van Hitler een beroep deden op alle inzetbare mannelijke Duitsers. Het was een koude winterdag met veel sneeuw en een dikke ijslaag op plassen en vaarwegen. Al snel hadden de jagers drie slachtoffers te pakken: Jan van Rijn, Nico van Wieringen en Gerard (Gé) Volwater, drie zwagers die bij de vader van Gerard, Piet Volwater in huis zaten en werden verrast door de plotselinge overval. Ze probeerden nog om het land op te komen, want daar was in een ruige meststal een provisorische schuilkelder ingericht. Ze liepen er voorzichtig heen, maar voordat ze hun veilig onderkomen hadden bereikt, vlogen de kogels het drietal al om de oren. Ze hoorden 'halt!' roepen en 'handen omhoog!' waarna ze wijselijk besloten zich over te geven. Vervolgens werden ze door de dikke sneeuwlaag naar de brug gevoerd, waarbij ze flink werden geschopt en gestompt.

Gerard Volwater (bijnaam 'Peetoom') vertelt: "We moesten voor het huis van Kapteijn gaan staan in een dikke laag sneeuw en wachten tot de Duitsers andere slachtoffers hadden opgepakt. Han Rijkelijkhuisen was de eerste die ze te pakken kregen. Zo stonden we met ons vieren. Inmiddels waren ook onze zussen naar het huis van Kapteijn gekomen. Ze hadden het er knap moeilijk mee. Per slot van rekening had niemand een idee wat er met ons zou gebeuren. Het enige dat we hoorden van de wachtlopende soldaat, was dat we een deken moesten meenemen. Onze zussen gingen dus dekens halen. De zus van Han bracht daarnaast een kaas van een pond of tien mee. Pas na een paar uur kwamen de schoften terug. Ze hadden nog acht mensen te grazen genomen (Piet van Leeuwen

Bz, Siem van Leeuwen Gz, Kees van den Geest Lz, Jan en Jaap Borst Bavozeons, Arie Hoogervegt, Siem van Tol en Willem van der Lubbe). Een jongen van Van der Laan hadden ze twee keer in zijn rug geschoten, maar hij was toch ontkomen."

De opgepakte mannen werden drie bij drie in de straat gezet. Diverse vaders probeerden de Duitsers nog te overreden om de jongens thuis te laten, maar het mocht niet baten. Onder begeleiding van zestien soldaten vertrokken de jongens richting Leiden.

Naar Duitsland

Het was een barre tocht. De weg was slecht, er lagen grote bergen sneeuw en het was koud. Om zes uur in de avond kwam de groep in Leiden aan, nagestaard door hoofdschuddende en huilende mensen. In Leiden werden de jongens naar Heck's gebracht. Daar was het lekker warm. Er zaten al 60 mannen die een dag eerder waren opgepakt. De nacht was onrustig: de slaappleaats bestond uit een laag stro en de onzekerheid bleef knagen. Bovendien was de omschakeling onwaarschijnlijk groot: nog diezelfde middag hadden de meesten gewoon thuis gegeten, nu lagen ze met een onzekere toekomst voor ogen in gevangenschap te wachten op de dingen die komen gingen.

Alles bij elkaar duurde het verblijf in Leiden drie dagen en nachten. Toen mochten een paar jongens naar huis en bleven er negen uit Hoogmade over. De vrouwen en vriendinnen mochten wel komen om via het geopende raam te praten en eten door te geven. De maaltijd was verder niet slecht: dikke pap of stampot en brood, boter en kaas.

Op maandag 29 januari, 's avonds om zes uur leek er iets te gaan gebeuren. Gerard Volwater: "Er kwamen acht soldaten binnen, bepakt en bezakt. Wij moesten ook alles inpakken, in rijtjes van drie gaan staan en naar buiten gaan. Daar was het inmiddels gaan regenen. We werden steeds bewaakt. Kans om te ontsnappen was er absoluut niet. Terwijl vrijwillige begeleiders zongen van 'adju, wij moeten elkander groeten', moesten we naar het station lopen. De begeleiders werden ondergebracht in een tweede-klas-rijtuig, de

gevangenen werden in een goederenwagon met wat planken en stro geladen. We telden 56 passagiers. Toen we allemaal binnen waren ging de deur dicht en de klink er op. Daar zaten we. Vaarwel Hoogmade, vaarwel allen thuis. Als jullie eens wisten...

Toen de trein vertrok zochten we onmiddellijk naar een opening om de deur open te krijgen en tot onze blijde verrassing was die er: naast de deur was een raampje, dat geopend kon worden waarna je met je hand de klink van de deur kon krijgen. Voordat we in Den Haag aankwamen, waren er al twaalf mensen naar buiten gesprongen. Een riskante sprong. Sommigen rolden in de sneeuw, stonden op en liepen weg, maar er bleven er ook liggen. We reden de hele nacht door zonder te weten waarheen. De volgende ochtend om zes uur stonden we tot onze verbazing in Amsterdam. Heel vreemd. We dachten veel verder van huis te zijn. Iedereen moest de trein verlaten. We moesten weer in rijtjes van drie gaan staan en werden als beesten naar een graansilo bij het IJ gedreven. Onderweg kregen we te horen dat er tien mannen zouden worden doodgeschoten als er iemand probeerde te ontsnappen. In de graansilo lag stro en veel vuiligheid. Wel kregen we te eten: warme stampot van bieten en krotten. Afschuwelijk! Sommigen aten het niet eens op. We hadden die nacht geen oog dichtgedaan, dus de meesten wilden wel even slapen, maar daar kwam niets van in: het dank van de silo was zo lek als een vergiet. In de smerige troep die daardoor ontstond deed niemand een oog dicht. 's Middags om vier uur kregen we brood voor drie dagen en voor wie wilde was er nog stampot en koffie. Er was niet echt veel belangstelling voor. Tot half zeven moesten we vervolgens in de rij blijven staan. Daarna was het weer lopen geblazen. Naar de trein. Een lange rij personenrijtuigen. Onderweg werd er weer menige por of stomp uitgedeeld. Wederom maakte de trein een reis door de donkerte. Een uur lang. Toen stopte hij. Deze keer om extra mensen in te laden. Later nog eens. In Kampen zelfs honderden tegelijk, die met veel geschreeuw en gebulder naar binnen werden gedreven. Voorbij Kampen kregen we in de gaten dat we richting Duitsland reden, want we denderden over de IJssel. De volgende morgen zaten we inderdaad in Duitsland. Daarna reed de trein permanent door. Na nog eens drie dagen en vier nachten arriveerden we in

Hannover. Het was een treurig gezicht: overal waar we keken lagen huizen, kerken en fabrieken in puin. Over verwoesting. Hier en daar groepjes vrouwen die aan het opruimen waren."

Brandnetelbladeren

Om zeven uur 's avonds kwam de trein aan in Hannover en kregen de gevangenen eten. Tot kwart over acht waren ze 'vrij', daarna zou de reis verder gaan. De mannen mochten de stad in, bezochten een café en konden zich daar wassen en scheren (tegen betaling van een gulden). Om acht uur strompelde de groep weer naar de trein (niet naar het station: dat was weggebombardeerd). Iedereen zocht zijn eigen coupé op en al snel werd de reis vervolgd. De volgende morgen stopte de trein en werden de passagiers in groepjes van vier onderverdeeld. De zwagers bleven bij elkaar en werden op transport gesteld naar Bremen. Daar werden ze laat in de avond opgehaald door een landgenoot, die hen naar Delmenhorst geleiden zou. Maar op het station van Bremen maakten ze al direct mee hoezeer Duitsland onder vuur lag van de geallieerden: wegens luchalarm moesten ze tot driemaal toe in de schuilkelder van het station vluchten. Een heel gedoe in het pikkedonker. Pas heel laat vertrok de trein naar Delmenhorst. De volgende ochtend arriveerde de trein er. De Lagerführer ontving de zwagers en zorgde voor slaapbehoeften: een zak stro en drie dekens. Het was vrijdag. De zwagers kregen vrij tot dinsdag om zich te 'installeren'. Het werk waarvoor zij werden ingeschakeld was simpel en zwaar: met een houweel en een riek werken aan de spoorbaan. De behandeling was Duits: grof en willekeurig met veel geschreeuw, gevloek, gestomp en geduw. Het eten was slecht en werd gedurende het verblijf alleen maar slechter: aanvankelijk kregen ze dwangarbeiders een pon brood en een liter krotten of watersoep, wordt of kwark. Later stonden er zelfs brandnetelbladeren op het menu. Om toch aan hun dagelijkse maaltijd te komen, bedelden de Nederlanders wat bij elkaar bij particulieren. Vaak leverde dat wel het een en ander op. Later kregen de Nederlanders handigheid in het bij elkaar sprokkelen van de dagelijkse hap: in ruil voor eten gingen ze tuinen spitten in de huizen die ze tegenkwamen op de

weg naar 'huis'. Gaandeweg werden ze ook brutaler: ze vergaten hun 'baan' steeds vaker en liepen halverwege de middag weg bij een luchtalarm om bij 'de vrouwtjes' te gaan werken in de tuin. "Dan had je tenminste je buik vol als je 's avonds naar het 'Lager' ging", vergoelijkt Gé deze vorm van 'werkweigering'. Er werd heel wat afgespit, geplant en gezaaid. Aan de andere kant maakte de groep ook benauwde ogenblikken mee: ze moesten diverse keren dekking zoeken voor bombardementen, onder meer op de brug over de Weser.

Dolle Dinsdag

"Verzet betekende soms ook 'meewerken'," blikst oud-gemeentesecretaris Hoogenboom terug. Op Dolle Dinsdag in september 1944 (toen het zuiden van het land werd bevrijd en het noord-westen ook rekende op een snel einde van de bezetting, maar nog een lange koude winter onder de Duitse knoet moest doorbrengen - JdG) werd de bezettingseenheid van Woubrugge gesommeerd in oostelijke richting te verdwijnen om zich te kunnen inzetten bij de verdediging van het vaderland. De autobus die daarvoor was gevorderd, werd beladen met manschappen en bagage, maar bleek te weinig kracht te bezitten om de rit 'in die Heimat' aan te vangen. De nood was hoog en dus werd het secretariëpersoneel, aangevuld met op straat aangehouden dorpingen, bevolen de bus te helpen duwen. Daarbij werd simpelweg de loop van een geweer op je gericht. Gelukkig liep de weg voorbij de winkel van Westmaas flink omlaag, zodat de motor daar aansloeg en de bus zuchtend en pruttelend de Kruisweg opreed. Waarschijnlijk de enige keer", vermoedt Hoogenboom, "dat met plezier medewerking is verleend aan de bezetter." Helaas was Dolle Dinsdag een luchtballon die snel leegliep. Er kwam weer een bezettingsleger in Woubrugge en de zaken werden zelfs steviger aangepakt. Zo werd de brug over de Woudwetering ondermijnd en het gemeentehuis gevorderd als onderkomen voor de Duitse staf. De secretarie werd overgebracht naar de christelijk nationale school, waar de dienstverlening in de winter van 1944-1945 werd geconcentreerd. Woubrugge werd afgegrensd van de

buitenwereld. Langs de Woudwetering werden prikkeldraadversperringen aangebracht en de boten moesten uit de Woudwetering verdwijnen, want, zo vreesden de Duitsers, de geallieerden zouden er gebruik van kunnen maken om naar het oosten te varen.

Voedseldroppings

Het einde van de oorlog naderde. Annie Boon uit Woubrugge hield in die tijd een dagboek bij, waarin de eerste dagen van mei 1945 en de laatste dagen van de oorlog zijn opgetekend.

Op 1 mei 1945 schrijft ze: "Half tien. Onze aandacht werd getrokken door het geronk van vliegtuigen. Het waren de zogenoemde 'hongervliegtuigen', die eten van onze bondgenoten naar de drie hongerprovincies van het nog bezette Nederland kwamen brengen. Ze glinsterden als zilverpapier in de zon, kwamen uit de richting Gouda en verdwenen richting Engeland. Over de hele dag verspreid zijn er zo'n 450 overgekomen. De mensen klommen op daken en zwaaiden met hoeden, mutsen, tafellakens en zakdoeken om de welkome bringers van vlees, blikgroenten, margarine, kaas, meel, suiker, thee, chocola te begroeten. Het was een imponerend gezicht op deze eerste dag van de bloeimaand."

Een dag later schreef Annie: "Vandaag zagen we weer met verblijde gezichten de Lancasters komen. In grote groepen gingen ze voorbij. Eén van hen heeft naar zwaaiende jongens zakjes zuurtjes uitgeworpen. Ik hoorde dat in totaal tot en met gisteren 3150 ton voedsel door de lucht is aangevoerd."

3 mei 1945: "In groepen van tien gingen vandaag weer 900 'vliegende forten' (de bijnaam van de kolossale Lancaster-vliegtuigen) over. In de omgeving van Amsterdam, Hilversum, Utrecht en Alkmaar hebben ze hun voedsellading gedropt. Een paar Amsterdammers hebben grote stenen op de grond gelegd in de vorm van de boodschap 'Thank you boys'. De piloten lieten zien dat ze hiermee erg in hun schik waren. In Berlijn is Adolf Hitler gestorven."

4 mei 1945: "Weer zijn er vandaag verscheidene vliegtuigen

overgegaan. Zelf ben ik met pa naar Leiden geweest, bij juffrouw Marie mijn pakje gehaald. Het was rustig.

Op de normale tijd gingen we naar bed. Opeens werd er hard aan de bel getrokken en hoorden we geschreeuw: Er is vrede! Een paar huisgenoten zijn naar buiten gegaan. Buurman heeft een voetzoeker afgestoken. Vanachter het raam zagen we overal licht. En er klonk muziek vanuit de verte. Op mijn kousen heb ik meegelopen met de optocht die langskwam. We hebben twee pakken stro als vreugdevuur verbrand. En zingend gingen we weer naar huis. Dominee kwam ons waarschuwen dat we niet te baldadig moesten zijn en dat we rustig naar huis moesten gaan."

5 mei 1945: "Vanavond zijn we met een heel koppel uit de kerk een glaasje limonade gaan drinken bij Swama. Daarna zijn we in een lange rij een optocht gaan houden door de vlaggende straten van het dorp. Een klein groepje heeft nog wat geknoeid met generatorlucifers. Daarna zijn we naar huis gegaan."

6 mei 1945: "Vanavond stond er bij de hoek iemand voor te dragen en gek te doen. Wij zijn weer gaan 'optochten' met een groot koppel. Tegen twaalfen kwamen we, vermoeid en naar ons bed verlangend, thuis."

De keerzijde

Terwijl in Woubrugge de bezetting op zijn eind liep, maakten de zwagers uit Hoogmade het naderende einde van de oorlog mee in Duitsland. In het 'Lager', waar ze waren ondergebracht heerste altijd een goeie stemming, herinnert Volwater zich. "Vooral toen het einde naderde. Per dag hoorden we het kanonnengebulder dichterbij, het bewijs dat de geallieerden oprukten. Het eten was nu helemaal afschuwelijk en van werken aan de spoorbaan kwam niets meer."

De Duitse bevolking heeft ook doodsangsten uitgestaan, weet Volwater. "Bij elk bombardement vielen er slachtoffers onder de burgerbevolking. Bovendien stonden de meeste vrouwen er alleen voor, omdat hun mannen waren opgeroepen. De koffers stonden permanent gepakt, kinderen sliepen in hun kleren, allemaal om maar zo snel mogelijk naar de schuilkelder te kunnen vluchten. De

keerzijde van deze smerige oorlog, waarvan je in Nederland geen weet had. Uiteindelijk, op 11 april, werden wij weer op de trein gezet om naar Nederland ter worden teruggebracht. Uiteindelijk werd de terugtocht chaotischer dan we hadden vermoed. De trein bleek niet te rijden. We gingen dus maar lopen. In kleine groepjes gingen we eerst van Delmenhorst naar Oldenburg, een afstand van zo'n 35 kilometer. Zonder pas of ontslagbewijs. Voor de verandering was het nu weer eens bloedheet. Bagage werd al snel te zwaar en we gooiden dan ook veel spullen weg, of ruilden ze: een deken voor twee eieren, twee jassen voor twee kopjes koffie enzovoorts. Als we honger kregen klopten we aan bij boeren. In alle gevallen kregen we iets. Er was zelfs een vrouw die de hele dag niet anders deed dan eten koken voor ex-dwangarbeiders die huiswaarts keerden. Je maakte gekke dingen mee. Een man met twee fietsen kwam langs en vroeg of iemand van ons goed kon fietsen. Die mocht dan op de andere fiets rijden. Nico kwam op die manier snel tien kilometer verder.

Toen ze afscheid genomen hadden omdat de man een zijweg in moest, bleef Nico aan de kant van de weg even wachten. Op zeker moment kwam er een Duitse soldaat van amper 16 jaar bij het zitten, die aan Nico vroeg of deze geen broek en jasje voor hem had, want hij wilde in burger naar huis. Hij was weggevlucht uit Bremen. Nico liet de jongen wachten tot wij weer bij hem waren en Jan van Rijn had een broek en een jasje in de aanbieding. Hij ruilde de 'combinatie' voor sigaretten." Op de reis van Delmenhorst naar Oldenburg waren de zwagers nog getuige van een vuurgevecht, waarbij zes Engelse jagers vijf Duitse tankwagens beschoten. De jongens zochten dekking in een dicht bos en zagen hoe de wagens alle in brand werden geschoten. Om tien voor half acht die avond kwamen ze in Oldenburg aan.

Hollandse bodem

In Oldenburg kochten de zwagers voor één mark twintig een kaartje naar Leer. De trein vertrok die avond met ruim twee uur vertraging omdat er vijandelijke vliegtuigen aren gesignaleerd. In Weener liep het mis. Iedereen moest de trein verlaten om zijn

papieren te laten zien. De jongens hadden echter nooit een ontslagvergunning gekregen en mochten de trein niet meer in. Na wat heen en weer gepraat mochten ze uiteindelijk lopend naar de grens: een voettocht van zeven kilometer. De grenspassage zelf verliep redelijk vlot. Op 12 april 1945 stonden ze, na bijna 2,5 maand Arbeitseinsatz weer op Hollandse bodem: ze arriveerden in Nieuweschans, waar ze van de plaatselijke bevolking eten kregen en gelegenheid zich te wassen en te scheren.

De jongens kochten twee fietsen, die onderweg regelmatig gerepareerd moesten worden en zagen op hun tocht door de noordelijke provincies hoe het Engelse bevrijdingsleger al schoon schip aan het maken was: ze zagen gevangene Duitse militairen en opgepakte NSB-ers. Verder ging de tocht. Langs particulieren, waar ze hun eten verdienden met werk in de tuin. Op 30 mei, anderhalve maand na terugkeer in Nederland, arriveerden ze tot opluchting van familie en vrienden weer in Hoogmade. Oók een verhaal uit een dorp in oorlogstijd...

Torenklokken

Burgemeester Rijnders van Woubrugge leed aan hoogtevrees. Een lelijke handicap voor iemand die op een dag via uitschuifbare ladders de toren van de hervormde kerk moest beklimmen om de Duitse bezetters te laten zien dat de bijzondere historische Hemony-klok in de Nederlands Hervormde Kerk van het dorp niet uit de toren kon worden gehaald zonder een gedeelte van de kerk af te breken. En dat mocht niet omdat de kerk op de lijst van beschermde cultuurmonumenten stond. De klok bleef daardoor bewaard. Helaas waren andere klokken, zoals ook elders in het land, niet te redden. Veel klokken werden afgevoerd om in Duitsland te worden omgesmolten tot munitie voor de Duitse legers die op steeds meer fronten strijd moesten leveren. Over de plaatselijke dominees had Rijnders een duidelijk oordeel: de hervormde dominee zag de bezetter te veel als het boven hem door God gestelde gezag, de gereformeerde dominee koos de kant van het verzet en wilde zelfs niet met de bezetter praten. Het lager onderwijs ging, onder meer dankzij hoofdonderwijzer Brinksma,

gewoon door. Zelfs het joodse onderduikertje Joke Verdoren ging gewoon naar school. Onderwijzer Mooijaard was aangewezen als haar verzorger voor het geval er iets met burgemeester Rijnders zou gebeuren.

De burgemeester bleef de hele oorlog onder vaak moeilijke omstandigheden op zijn post, maar anderhalve week voor de bevrijding moest hij onderduiken. Weer moest hij mensen leveren om werk te verrichten voor de bezetter. Deze keer ging het om 75 man. Rijnders weigerde, stuurde een brief aan de commissaris van de koningin in Zuid-Holland dat hij 'wegens ongesteldheid' zijn werkzaamheden niet kon verrichten en een maand verlof wilde hebben. De 'ongesteldheid' werd bevestigd door een geneeskundige verklaring van dokter Loth. Rijnders vluchtte met vrouw en kind naar burgemeester Hoogenboom in Ter Aar. Vervolgens kreeg hij onderdak bij bakker Stijnman in Langeraar. De meubels uit de burgemeesterswoning werden 's avonds na spertijd (gedurende de hele oorlog mocht na half zes 's avonds mocht niemand meer de straat op) door boer Henk Angenent, Gerrit van Wijk en Gé van Luijn met een platte boerenwagen naar de zolders van drie boerderijen in de omtrek gebracht.

De bevrijding

De 'verbanning' naar Ter Aar duurde niet langer dan twee weken. Toen de ondergedoken burgemeester Rijnders hoorde dat Nederland was bevrijd, liep hij 's avonds nog van zijn onderduikadres in Ter Aar naar Woubrugge om het heuglijke nieuws aan de bevolking te melden. Onderweg schrok hij hevig van schietende Duitsers. Hij realiseerde zich plotseling dat het na acht uur was en dus spertijd. Gelukkig bleken de schoten afkomstig van feestende Duitsers, die het eind van de oorlog net zo verwelkomden als de Nederlanders.

Bouw van Wijk herinnert zich nog hoe Rijnders 's avonds iets na achten bij zijn ouders aanbelde. Vader Van Wijk zat net de clandestiene 'Vliegende Hollander' te lezen toen de bel ging. "Het eerste wat mijn vader instinctief deed, was het blaadje in de kachel stoppen en hem aansteken. Hij dacht dat het een razzia was",

vertelt Bouw. "Maar het was de burgemeester, die riep dat de oorlog voorbij was en dat we naar buiten moesten komen. Op de dijk waren al vreugdevuren te zien. Twee Duitse soldaten die op de fiets langskwamen schoten hun geweren leeg in de lucht en riepen 'God zij dank'. De volgende avond mochten mijn zus Miny en ik nota bene 's avonds naar het dorp. Dat hadden we nog nooit meegemaakt. Los van alles wat er was te horen en zien was het al een belevenis dat we zo laat op straat mochten."

In Woubrugge aangekomen wachtte de burgemeester aanvankelijk een kille ontvangst door de Binnenlandse Strijdkrachten, de BS, die het gezag vlak na de oorlog vertegenwoordigden. "U bent geen burgemeester meer", kreeg Rijnders te horen, "want u bent benoemd in oorlogstijd en dús fout."

Rijnders legde onmiddellijk contact met de waarnemend commissaris der koningin in de provincie, Ritgers, die juist bezig was een zuiveringscommissie samen te stellen. Rijnders werd op eigen verzoek binnen 48 uur opgeroepen voor verhoor door de voorzitter van de commissie, burgemeester Van Nispen tot Zevenaar van Hillegom. Deze schoot bij het zien van Rijnders onmiddellijk in de lach: hij kende Rijnders en had hem diverse keren geadviseerd tijdens de oorlog. Binnen een paar dagen ontving Rijnders een schrijven van de commissaris, waarin hij weer officieel werd benoemd tot burgemeester van Woubrugge." Die bevrijding was overigens een verhaal op zich. Op 5 mei zagen enkele tientallen samengestroomde Woubruggenaren hoe de geallieerden over de brug richting Leiden trokken en het dorp links lieten liggen. De oorlog was voorbij, de bezetter verslagen, maar er zat even een wrang bijsmaakje aan: kennelijk was Woubrugge niet belangrijk genoeg om 'officieel' te worden bevrijd. Vijf dagen later gebeurde dat alsnog, zij het min of meer toevallig. Twee geallieerde militairen vroegen de weg naar Leiden en spontaan ontstond het idee om Woubrugge 'officieel te bevrijden'. De twee Britse 'bevrijders', kapitein Eversley Belfield en commandant Donald Courtney, werden als helden onthaald en staan vereeuwigd op de foto temidden van lachende Woubruggenaren, onder wie Jan Terhorst, Maarten Angenent, Jan Hopman, Piet van Luling, Abram Vermaes, Van 't Woud en de gemeenteraadsleden Schaminée en

Tondu.

'Bevrijder' Belfield overleed in 1986, maar had tot aan zijn dood trots verteld over zijn heldenontvangst in Woubrugge, zo lieten zijn weduwe Felicity en zijn kinderen Lucy en Dominic weten tijdens hun bezoek aan Woubrugge. In zijn dagboek schreef Belfield: "Wij (hij en Courtney) reden over een brug en werden door enkele verzetsmensen tegengehouden. We vroegen de route naar Leiden, maar de weg die ons werd gewezen eindigde bij een huis waar de lokale bevolking ons stormachtig begroette. Er werd ons gevraagd mee te gaan naar het hoofdkantoor van de plaatselijke ondergrondse om daar het dorp officieel te bevrijden."

Het nieuws van de komst van de bevrijders verspreidde zich snel en al snel was vrijwel het gehele dorp aanwezig.

Belfield verhaalt ook van de 'slungelachtige voormalige zeeman' die hotel-restaurant 'Het Oude Raedthuys' bestierde. In aanvang vond hij hem wat 'koel en streng', maar later bleek hij mee te vallen, want hij haalde de laatste fles port die in de verre omtrek was te krijgen tevoorschijn. Ook dominee Dronkert komt voor in het dagboek van de Britse officier, die na de oorlog zijn studie Geschiedenis aan de universiteit van Oxford afrondde, in 1950 trouwde met Felicity, vijf kinderen kreeg en later boeken schreef over de Tweede Wereldoorlog, vooral over de slag bij Normandië, die hij meemaakte.

De zuivering

De 'officiële' bevrijding geeft een beetje aan hoe verwarrend, chaotisch, maar ook leuk de eerste dagen na de bevrijding waren. Er gebeurden de vreemdste dingen en mensen lieten zich van een ongekende zijde zien. De bevolking was opgelucht, Duitse militairen zaten in zak en as.

Jur Windhorst herinnert zich de dagen na de bevrijding nog goed. Wat hem vooral is bijgebleven, is het optreden van dominee Dronkert. "De commandant van een Duits peloton had zich na de overgave eenzaam opgesloten in het Hervormde Kerk en zat zich, in afwachting van de dingen die komen gingen, een flink stuk in zijn kraag te drinken. Na verloop van tijd ging de dominee de

pastorie in, bleef even weg en kwam daarna gearmd met de dronken Duitse commandant naar buiten. Samen wandelden ze de polder in, naar de Kruisweg, waar een eenheid geallieerde soldaten bivakkeerde. Dominee Dronkert gaf de man in handen van de geallieerden, wandelde terug naar het raadhuis, waar het zenuwcentrum van de Binnenlandse Strijdkrachten was gevestigd, liep op het hoofd, Jan Hopman af, ontblootte zijn hoofd en zei: hier is de man die de rotklusjes opknaapt."

Tijdens de kort na de oorlog uitgevoerde 'zuivering' (het opbrengen van 'foute' Nederlanders - JdG) zijn weinig arrestaties verricht in Woubrugge en Hoogmade. Burgemeester Rijnders had er begrip voor dat de bezetting een moeilijke tijd was geweest waarin iedereen voor zijn eigen leven vocht en dat de Duitse bezetters soms brutaal te werk waren gegaan.

De burgemeester wilde voorkomen dat de bevolking voor eigen rechter ging spelen. Zo mochten meisjes, van wie bekend was dat ze met Duitse soldaten hadden 'gevreëen' niet worden kaalgeschoren. Niet iedereen in Woubrugge hield zich aan dat verbod. Op Bouw van Wijk heeft het grote indruk gemaakt.

Rijnders vertrok al in 1946 uit Woubrugge om burgemeester van Middelharnis en Sommelsdijk te worden. Daar maakte hij een nieuwe ramp mee: de overstroming van 1 februari 1953. Maar ook toen was er een band met zijn oude dorp: bij het schoonmaken na de ramp assisteerde een grote ploeg vrouwen uit Woubrugge.

Een vredig plattelandsdorp

"Ons dorp is in normalen tijd een aardig, vredig plattelandsdorp", besluit burgemeester Rijnders zijn op schrift gestelde 'Oorlogservaringen van een plattelands-burgemeester'. "In de zomer gezellig van de watersport, 's winters stiller dan ooit. Maar nauwelijks zijn de eerste lenteboden daar, of alle sluimerende krachten worden wakker, een scheut van activiteit vaart door de gelederen en het prachtige land wordt geploegd en bezaaid, bepoot en bewerkt, met zooveel intensiteit, dat in de nazoomersche maanden de schuren volgedragen worden van goudgeel koren en bergen van kostelijke aardappelen. En ons zwart-bonte vee wordt

verzorgd of het moeder de vrouw en haar kroost zelf is. Ons boerenland met z'n mooie wijde polders en z'n decoratieve windmolens, z'n werkzame arbeiders en z'n eindeloze waterplassen, het is een stukje hart van Holland."

De Duitsers hebben het mooie boerenland beschadigd en gehavend, stelde Rijnders kort na de oorlog vast, maar hij voegt daar onmiddellijk aan toe, dat de geest van de gemeenschap niet werd gebroken. Hij wijst er ook op dat het geloof in de goede afloop werd gesterkt door de godvruchtigheid van nagenoeg de hele bevolking van Woubrugge en Hoogmade.

"Door de groene weiden lopen tankgrachten en loopgraven, de natuurreservaten van ons meer werden kaalgehakt en de vele zeldzame vogels hun vluchtoord ontnomen." Huizen bleven verveloos achter, schrijft Rijnders. "De wegen kapotgereden, zelfs tuinen werden niet ontzien. Ons kostbare vee werd beschoten en gestolen."

Maar één ding hebben de gruwelijke bezetters niet kunnen krijgen, besluit hij: "De geest van ons plattelandsvolk. Die geest, die echt Hollandsche vrijheidsgeest, zat te diep in ons en had te wijd vertakte wortels in ons diepste binnenste om door iemand, laat staan de Duitsers, te kunnen breken en rooven. Integendeel: naarmate de bedreigers van ons bestaan met hun geraffineerde methoden meer probeerden ons ook geestelijk te overweldigen, groeide het verzet, eerst alleen als verzet ter afwering en later als een nieuw realiseren van Nederlandsche waarden en plannen voor krachtige wederopbouw van land en volk. Wij zijn practisch ongeschonden de haven binnengevaren, onze Nederlandsche geest is gesterkt, van de liefde voor ons vorstenhuis zijn wij meer dan ooit zeker en bovenal: wij wisten God aan boord. Hij is de beste loods op ons schip geweest."

Zo eindigt het verhaaltje van een dorp in oorlogstijd, dat inmiddels al weer ruim vijftig jaar een 'aardig, vredig plattelandsdorp' is...
...in de zomer gezellig van de watersport, 's winters stiller dan ooit. Maar nauwelijks zijn de eerste lenteboden daar, of alle sluimerende krachten worden wakker, een scheut van activiteit vaart door de gelederen en het prachtige land wordt geploegd en bezaaid, bepoot en bewerkt, met zooveel intensiteit, dat in de nazoomersche

maanden de schuren volgedragen worden van goudgeel koren en bergen van kostelijke aardappelen. En ons zwart-bonte vee wordt verzorgd of het moeder de vrouw en haar kroost zelf is. Ons boerenland met z'n mooie wijde polders en z'n decoratieve windmolens, z'n werkzame arbeiders en z'n eindeloze waterplassen, het is een stukje hart van Holland...